

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

1

XVII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1969

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

Stanislav Dúžek, Tanečná tradícia Podpofania — spôsoby uchovávaní a podmienky existencie ľudového tancu	3
Ján Botík, Obydlia rozšírených rodín v Hontě	53

MATERIÁLY — ARCHÍV

Kliment Ondrejka, Rytmičný pohyb ako zložka zvykosti a ľudových slávností	98
Zora Apáthyová-Rusnáková, Príspevok k bývaní v Košických Hámroch	114
Rudolf Zátka, Rastlínstvo v živote a kultúre ľudu v Brezolupoch, okres Topoľčany	128
František Sedláček, Poriadok pre mlyny a mlynárov z roku 1771	137

ROZHĽADY

Ján Podolák, Seminarium ethnologicum — medziuniverzitná terénna prax poslucháčov národopisu	142
Ema Kahounová, Správa o valnom zhromaždení Národopisej spoločnosti československej v Strážnici	145
Rezolúcia Národopisej spoločnosti československej pri CSAV	145
Kliment Ondrejka, Jubilejné Sviatky ľudového tancu, hudby a spevu vo Východnej	146
Ján Podolák, Nové národopisné pracovisko na Slovensku	149
Soňa Burlasová, VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe 1968	150
Jarmila Pátková, Poznatky etnografa z cesty po Veľkej Británii	152

RECENZIE A REFERÁTY

Sborník Slovenského národného múzea, Etnografia 8, r. LXI — 1967, (J. Pátková)	162
Jozef Štolc, Beč Slovák v Juhoslávii I, Zvuková a gramatická stavba, (S. Švehlák)	163
Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968, Zost. S. Butkovič a kol. (J. Hanušin)	165
Hybe věra a dnes, Na památku 70. založení města, Zost. O. Mrlian (J. Podolák)	167
S. St. Mokranjac, Zapisi narodnih melodija, urednik Stana Djurić-Klajn (S. Burlasová)	169

BIBLIOGRAFIA

Milada Kubová, Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1967	170
---	-----

INHALT

STUDIEN

Stanislav Dúžek, Die Tanztradition des Gebietes „Podpofanie“ — Methoden der Erhaltung und Bedingungen der Existenz des Volkstanzes	3
Ján Botík, Wohnstätten der erweiterten Familien im Hont-Gebiet	53

MATERIALEN — ARCHIVALIEN

Kliment Ondrejka, Die rhythmische Bewegung als Komponente des Brauchtums und der Volksfeste	98
Zora Apáthyová-Rusnáková, Beitrag über die Wohnkultur in der Ortschaft Košické Hámre	114
Rudolf Zátka, Pflanzen im Leben und in der Kultur des Volkes in Brezolupy, Kreis Topoľčany	128
František Sedláček, Eine Mühlen- und Müllerordnung aus dem Jahre 1771	137

UMSCHAU

Ján Podolák, Seminarium ethnologicum — Interuniversitätspraxis der Ethnographiestudenten im Terrain	142
Ema Kahounová, Bericht über die Vollversammlung der Tschechoslowakischen Ethnographischen Gesellschaft in Strážnici	145
Resolution der Tschechoslowakischen Ethnographischen Gesellschaft an der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften	145
Kliment Ondrejka, Jubiläumstage des Volkstanzes, der Volksmusik und des volkstümlichen Gesanges in Východná	146
Ján Podolák, Eine neue ethnographische Arbeitsstätte in der Slowakei	149
Soňa Burlasová, Der VI. Internationale Slavistenkongress in Prag 1968	150
Jarmila Pátková, Erkenntnisse eines Ethnographen von einer Reise durch Großbritannien	152
REZENSIONEN UND REFERATE	162

BIBLIOGRAPHIE

Milada Kubová, Bibliographie der slowakischen Ethnographie und Folkloristik für das Jahr 1967	170
---	-----

CONTENTS

STUDIES

Stanislav Dúžek, Dance Tradition „Podpofanie“ — Ways of the Preservation and Conditions of the Existence of the Folk Dance	3
Ján Botík, Habitations of the Enlarged Families in the Region of Hont	53

VARIOUS MATERIAL — ARCHIVES

Kliment Ondrejka, The Rhythmic Motion as a Component of the Customs and Folk Festivities	98
Zora Apáthyová-Rusnáková, Contribution to the Habitation in the Village of Košické Hámre	114
Rudolf Zátka, Plants in the Life and Culture of the People in the village Brezolupy, district Topoľčany	128
František Sedláček, Regulation for Mills and Millers from the Year 1771	137

Na 1. strane obálky: Rytmičná hra Lopatkovanie zo Starčj Hutj (Podpofanie). Fotoarchiv ÚHV SAV, Foto S. Dúžek, 1968

1. Seite des Umschlages: Rhythmisches Spiel „Lopatkovanie“. Aufnahmen: S. Dúžek, 1968

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

XVII

1969

VYDAVATELSTVO

SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÝ REDAKTOR

Pavol Stano

Redakčná rada: Rudolf Bednárík, Soňa Burlasová, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová,
Jaroslav Kramařík, Michal Markuš, Ján Michálek, Ján Mjartan, Stefan Mruškovič, Ján Podolák

OBYDLIA ROZŠÍRENÝCH RODÍN V HONTE

JÁN BOTÍK

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Všeobecná tendencia skúmať javy ľudovej kultúry so zreteľom na diferenčiacne determinanty prináša nové pohľady a komplexnejší obraz aj v oblasti štúdia ľudových stavieb a bývania na Slovensku. Pri výskume ľudového obydľia sa okrem iného čoraz častejšie dostáva do popredia záujmu sociálny aspekt. Spomedzi tohto okruhu problémov pozornosť pútajú najmä otázky vplyvu rodinných foriem a majetkového delenia na formy obydľia a bývania.¹ K bližšiemu objasneniu naznačených problémov sa pripája aj tento príspevok, ktorý sa opiera o materiál získaný terénnym výskumom v rokoch 1963—68 v niektorých obciach bývalej Hontianskej stolice² a do určitej miery nadväzuje na publikovanú prácu, v ktorej bola už časť tohto materiálu použitá.³ Úvodná pasáž tohto príspevku bude výlučne materiállová. Do nej som zaradil popisy štrukturálnych (zloženie rodiny) a rezidenčných pomerov viacerých rozšírených rodín. V druhej časti príspevku sa pokúsim na podklade predchádzajúceho konkrétneho materiálu zhrnúť všeobecnejšie súvislosti, ktoré existovali medzi formou rozšírenej rodiny a formou jej obydľia, resp. stavebnými objektami hospodárskej usadlosti, ktoré takáto forma rodiny používala.

Štrukturálna a rezidenčná charakteristika

Do nasledujúcej charakteristiky som zaradil niekoľko najvýraznejších reprezentantov rozšírenej formy rodiny z viacerých obcí Hontu. Pri popisoch rodín budem si všímať ich zloženie, ako aj spôsob, akým tá-ktorá rodina využívala stavebné objekty svojej hospodárskej usadlosti. Pokiaľ to metóda práce rozhovorov s informátormi dovoľovala, nezaznamenával som pomery v jednotlivých rodinách iba v statických prierezoch, ale snažil som sa sledovať ich vo vývoji so všetkými tromi základnými fázami — vytvorenie zárodku, jeho narastanie

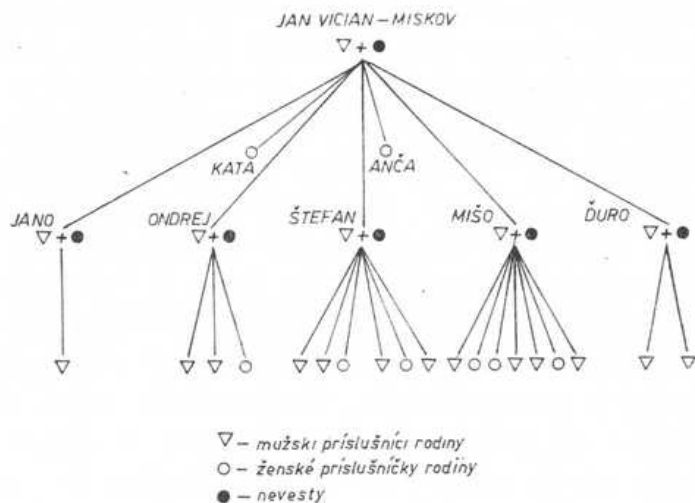
¹ Uvedeným problémom v slovenskom materiáli sústredenejšiu pozornosť venovala v poslednom čase predovšetkým Soňa Švecová príspevkami: *Rodinné a majetkové delenie v ľudovom bývaní*, Český lid, 54, 1964, 1—16; *Die Beziehungen zwischen Architektur und Familienorganisation in der Slowakei*, Europa et Hungaria, Budapešť 1965; 431—442; *Spoločníci v Čičmanoch*, Národopisný věstník československý, (34), 1966; 78—97; *Ľudové obydľie a rodinné formy na Slovensku*, Národopisný věstník československý, 2 (35), 1967.

² Materiál tohto príspevku nezachytáva teritoriálne celú oblasť Hontu, dotýka sa iba zhľuku niekoľkých obcí v blízkosti bzovského hradu — Litava, Trpín, Senohrad, Horné Mladonice, Jalšovík, Hrušov a Bzovík.

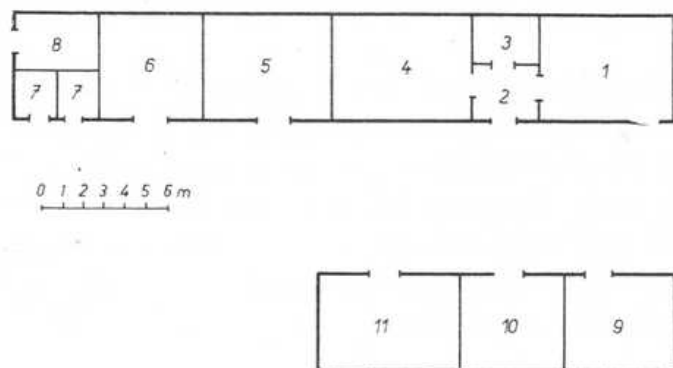
³ J. Botík, *K problematike rodinného života v oblasti Krupinskej vrchoviny*, Slovenský národopis, 15, 1967, 386—416.

a segmentáciu, teda v cyklickom priebehu, ktorý charakterizuje spôsob existencie rozšírenej formy rodiny. V popisoch sú zaradené napospol rodiny s roľníckym zamestnaním, čo vyplýva z celkového poľnohospodárskeho charakteru skúmanej oblasti. Z časového hľadiska sú popisy rámcované zhruba obdobím od konca 19. storočia po druhú svetovú vojnu, čo zasa podmienil charakter použitých prameňov.

Vician—Miškovci v Litave⁴

Obr. 1. Vician-Miškovi v Litave pred r. 1919.

Obr. 2. Dom Vician-Miškocov v Litave. 1. chýža, 2. pitvor, 3. čierna kuchyňa, 4. spávacía komora, 5. staja pre voly, 6. staja pre kravy, 7. chlievy, 8. pivnica, 9. chýžka na háby, 10. komora na obilie, 11. salaš. Rekonštrukcia k roku 1904.

Základ tejto rodiny položil Ján Vician a jeho žena Mária, rodená Piatrová. Vychovali 5 synov a dve dcéry a všetky deti boli do roku 1904 osobášené. Dcéry po vydaji odišli z rodičovského domu. Všetci piati synovia však zostali

⁴ Informácie o rodine Vicianovcov poskytla Zuzana Vicianová, rodená Monišová, narodená v roku 1886, ktorá sa vydala do tejto rodiny v roku 1904.

po sobášu na rodičovskom majetku, kde žili a hospodárili s rodičmi v spoločnej domácnosti až do roku 1919. Počas spoločného hospodárenia rodina dosahovala 24–26 členov a jej zloženie znázorňuje obr. 1.

Vicianovci vlastnili v dedine dom murovaný zo skál, ktorý je v izbe na *mešternici* datovaný 1837 a ktorý bol dedičstvom otca rodiny — Jána Vicianu. Jeho pôdorysná dispozícia (obr. 2) z čias spoločného hospodárenia, je rekonštrukciou stavu z roku 1904, ako si ho zapätala informátorka po príchode do tohto domu.⁵ Z tohto obdobia sa zachovala aj prevažná časť vnútorného zariadenia izby, pitvora a čiernej kuchyne (obr. 3, 4, 5).

Izba bola jediným vykurovaným priestorom domu. Sem sa rodina schádzala ku spoločnému stolu. Izba okrem niektorých domácich prác slúžila aj na spávanie. Avšak hlavným priestorom na spávanie bola tzv. *spávacia komora*, ktorá nebola vykurovaná. Spávanie v týchto dvoch priestoroch bolo rozdelené takto

V izbe na prednej posteli (7) spával syn Štefan so ženou a na zadnej (6) Mišo so ženou. (Číslo v zátvorke označuje umiestnenie postele na pôdorysnom pláne.) Týmto dvom synom pripadlo spávanie v izbe, pretože spomedzi ostatných mali najviac detí. Deti spávali v izbe v kolískach, na posteliach medzi rodičmi a na laviciach pod pecou a po obvodě izby. Ostatní členovia rodiny spávali v komore. Na posteli za dverami (8) spával otec s matkou a na zvyšných troch (9, 10, 11) ďalší synovia so ženami a ich deťmi.

Súčasťou domu bola aj *chyžka* naproti, v ktorej mali nevesty uložené truhly a skrine so šatstvom. Avšak na spávanie sa tento priestor nevyužíval.

Rodina Vicianovcov hospodárila spoločne do roku 1919. V tomto roku zomreli obaja rodičia a krátko po ich smrti došlo k deleniu rodiny. Deľby sa

Obr. 3. Vnútorné zariadenie domu Vician-Miškovcov v Litave. 1. ohnisko, 2. pec, 3. stôl, 4. lavica, 5. lavica, 6.–11. postele, 12. stouce, 13. truhla, 14. lavička na vedrá, 15. piecka s kotlom, 16. polička na riad. Rekonštrukcia k roku 1904.

⁵ Rekonštrukcia domu Vicianovcov (podobne ako aj ďalšie uvádzané rekonštrukcie) nebola problematická, pretože izba a pitvor s čiernou kuchyňou boli v čase výskumu ešte v pôvodnom stave z roku 1837 a všetky ostatné prestavby domu využili pôvodné obvodové mury, takže pri rekonštrukcii stačilo vypustiť neskoršie vzniklé priečky a vchody.

Obr. 4. Litava, ohnisko v čiernej kuchyni z domu Vician-Miškovcov. Fotoarchív SNM, Martin. Foto J. Botík, 1963.

nezúčastňoval syn Jano, ktorého otec vyplatil z majetku v roku 1918, keď sa mu naskytla výhodná kúpa majetku na Ďuricových lazoch. Tu sa so svojou rodinou po kúpe aj usídlil.

Súčasnou deľbou bolo aj rezidenčné osamostatnenie sa jednotlivých rodín. Štefan zostal aj naďalej bývať v izbe, ku ktorej mu pripadol aj pitvor s čiernou kuchyňou. Mišo odišiel bývať na lazy Rakytka, ktoré patrili k hospodárskej usadlosti rodiny. Ďurovi pri deľbe pripadol hospodársky trakt s *chyškou* naproti domu, ktorý si zadaptoval na samostatný byt. Kúpou od Ondreja, ktorý odišiel ešte v roku 1908 do Ameriky, získal aj spávaciu komoru a jednu staju za pitvorom rodičovského domu.

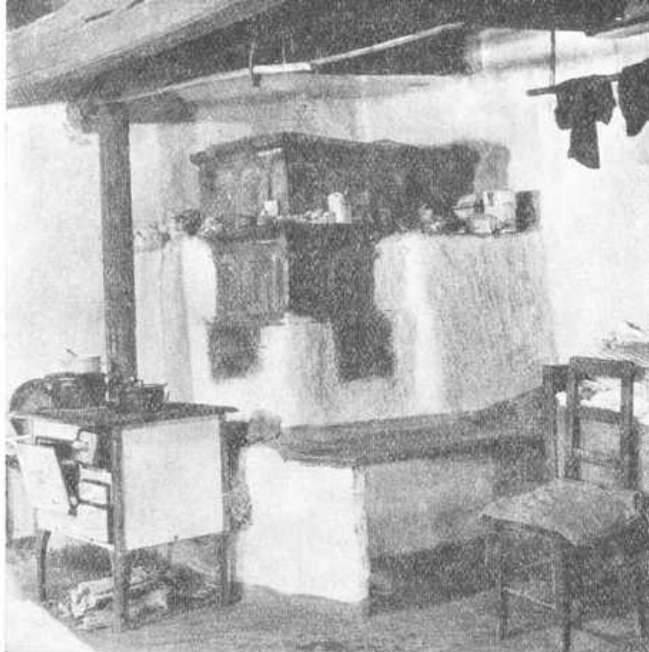
Na pôvodnom Vicianovskom dome došlo k novým zásahom aj pri majetkovom osamostatňovaní sa v ďalšej generácii tejto rodiny. Kým jeden z Ďurových synov — Jano, riešil svoj bytový problém stavbou nového domu na mieste rodičovského domu prestavaného z *chyšky*, ďalší Ďurov syn — Ďuro, si prestaval pôvodnú spávaciu komoru a staju na samostatný byt s dvoma izbami a kuchyňou uprostred.

Balkovci v Litave⁶

Základ rozšírenej rodiny Balkovcov vytvorili štyria bratia, ktorí po ženbe zostali hospodáriť na usadlosti svojich rodičov v spoločnej domácnosti s nimi. Po smrti rodičov sa nerozdelili, hospodárili aj naďalej spoločne a čo je pozoruhodné, títo bratia prežili celý svoj život nerozdelení, čím sa rodina rozrastala

⁶ Informácie o rodine Balkovcov poskytli Matej Balko, narodený v roku 1893, Juraj Balko, narodený v roku 1899 a Mária Lavrencová, rodená Balková, narodená v roku 1911. Všetci traja informátori sú potomkami opisovanej rodiny, ktorí žili v nej aj v čase spoločného hospodárenia.

Obr. 5. Litava, pec s kachľovým nástavcom v dome Vician-Miškovcov. Fotoarchív SNM, Martin. Foto J. Botík, 1963.

generáciou ich potomkov, takže v čase pred deľbou dosahovala 34 členov spoločnej domácnosti. Obr. 7 znázorňuje zloženie rodiny Balkovcov pred deľbou roku 1912.

Pred deľbou vlastnili Balkovci majetok vo viacerých častiach chotára. Najväčšou čiastkou boli lazy (v dedine zvané Balkove lazy), na ktorých mali zo skál vymurovanú chyžu, pitvor s čiernou kuchyňou, komoru, staju pre kravy a v osobitnom trakte *tok* (stodola) so stajou pre kone a *salaš* pre ovce. Balkovci vlastnili ďalej pozemky v chotárnej časti Raveň, kde mali vymurovanú *chyšku*, v ktorej bola izba, staja pre kravy a *pocieň*. Okrem toho pozemky bez stavebných objektov vlastnili aj v chotárnych častiach Poľan, Kopaničke a Vlčie prielohy.

Na obr. 9 je znázornený dvor Balkovcov v dedine, ktorý predstavuje stav pred roku 1912, teda z čias spoločného hospodárenia. Všetky stavby sú murované zo skál. Zachovalo sa datovanie na vonkajšej priečelnej stene *hábovej komory* (1850) a na oblúkovej murovanej bráne (1866). Na obytnej časti domu sa datovanie porušilo pri prestavbe. Informátori zhodne uvádzali, že táto časť domu bola najstaršia.

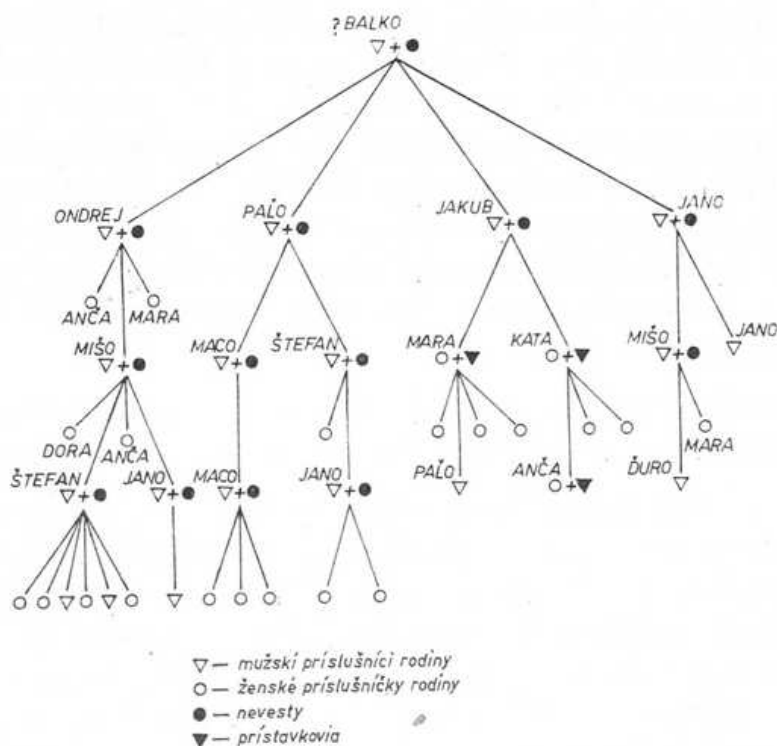
Na obr. 10 je znázornené vnútorné zariadenie domu Balkovcov z čias spoločného hospodárenia, ktoré sa zachovalo ešte v živej pamäti informátorov.

Do izby, centrálného priestoru domu, schádzali sa všetci členovia rodiny k spoločnému stolu a k niektorým domácim prácam. Pri jedle sedávali za stolom iba dospelí chlapi (ženatí), ktorých bývalo 10–11. Zo spoločnej misy sa jedávali len niektoré druhy jedál, poväčšine mal každý už svoj osobitný tanier. Ženy pri jedle nesedeli za stolom. Každá si naberala do taniera, posadali si na lavice po obvode izby alebo pod pecou, okolo každej sa zoskupili jej deti.

Spoločným a jediným priestorom na spávanie bola u Balkovcov tzv. *spávacia komora*, nepomerne rozmernejšia ako izba. V nej bolo v čase pred deľbou roz-

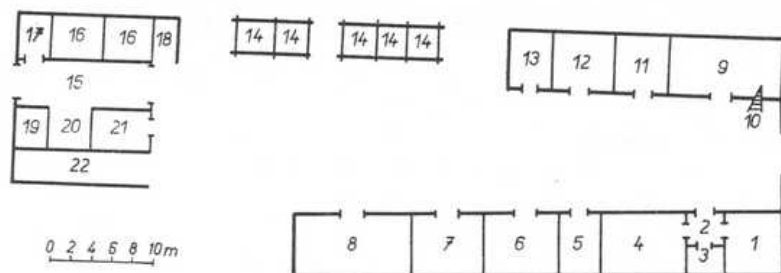
Obr. 6. Litava, časť obce. V pozadí vpravo je dvor Balkovcov. Vľavo od tohto dvora sú prikúpené stavby, do ktorých sa presťahovala časť rodiny Balkovcov po rozdelení v roku 1912. Fotoarchív SNM, Martin. Foto J. Botík, 1963.

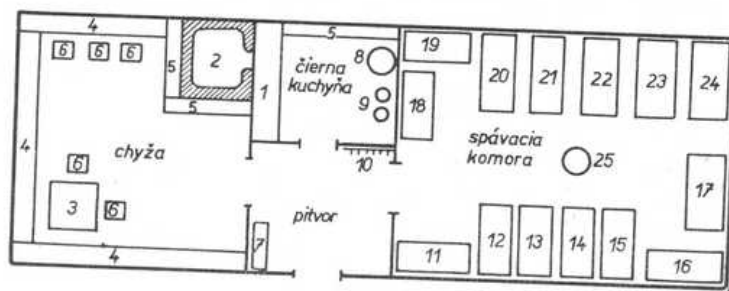
Obr. 7. Balkovci v Litave pred r. 1912.

Obr. 8. Litava, dom Balkovcov. Foto J. Botík, 1963.

Obr. 9. Dom Balkovcov v Litave. 1. *chyža*, 2. *pitvor*, 3. *čierna kuchyňa*, 4. *spávacia komora*, 5. *koňušňa*, 6. *staja* pre voly, 7. *staja* pre kravy, 8. *salaš*, 9. *hábová komora*, 10. *pivnica*, 11. *komora* na živnosť (potraviny), 12. *vršťať* (dielňa), 13. *komora* na náradie, 14. *chlievy*, 15. *holohumnica*, 16. *štadla*, 17. *sklad* hospodárskeho náradia, 18. *vršťať*, 19. *plevinec*, 20. *záhrnka*, 21. *obilná komora*, 22. *pocieňa*. Rekonštrukcia k r. 1912.

Obr. 10. Vnútorne zariadenie domu Balkovcov v Litave. 1. *ohnisko*, 2. *pec*, 3. *stôl*, 4. *lavic*, 5. *lavic*, 6. *souce*, 7. *stolec* na ročky s vodou, 8. *džber* na pomyje, 9. *ročky* na pomyje, 10. *rámik* na šaty, 11.—24. *postele*, 25. *piecka*. Rekonštrukcia k roku 1912.

Obr. 11. Litava, dom Balkovcov rozčlenený po deľbe na tri samostatné byty. Foto J. Botík, 1963.

ložených 14 postelí, na ktorých spávali jednotliví príslušníci takto: Moniš so ženou (11), Janov syn Mišo so ženou (12), Janova žena, matka Mišova (13), Macov syn Maco so ženou (14), Paľov syn Štefan so ženou (15), Štefanov syn Jano so ženou (16), Fekiač so ženou (17), Ondrejov syn Mišo so ženou (18), Mišovho syna Štefana deti (19), Mišov syn Štefan so ženou (20), Mišov syn Jano so ženou (21), pomiešané deti viacerých rodičov (22), Paľova žena (23), Maco starší so ženou (24). Mnohé deti spávali medzi rodičmi alebo starými rodičmi. Teda každý člen rodiny mal svoje miesto na spávanie v dedine, hoci v priebehu roka a najmä v čase poľnohospodárskych prác sa vždy nejaká časť rodiny zdržovala mimo dediny, kde spávali buď na laze alebo v *chyške* na Ravni.

Osobitne zdôrazňujem, že izba sa v dome Balkovcov v dedine na spávanie nevyužívala, v tomto priestore nikto trvalo nespával. Iba keď daktorá žena zľahla k pôrodu, upravili jej lôžko na lavici vo frontálnej časti izby. V prípadoch, keď zľahli naraz dve ženy, druhej upravili lôžko v izbe na lavici pod pecou. Ženy zostávali v izbe s malými deťmi asi do jedného roku, aby kojenci nerušili v spánku ostatných členov rodiny.

V roku 1912 došlo v rodine Balkovcov k rozdeleniu majetku. Avšak ešte pred deľbou predali svoj rodinný majetok, rozptýlený na viacerých miestach a kúpili od ostrihomskej kapituly nový, ktorý bol všetok na jednom mieste. Spolu s týmto majetkom kúpili aj ďalšie stavebné objekty, ktoré sa nachádzali v susedstve ich dvora v dedine.

Nový majetok kupovali Balkovci na dva razy. Jeho prvá časť sa rozdelila na štyri diely. Prvý bral Ondrejov syn Mišo sám, druhý pripadol Paľovým synom. Macovi a Štefanovi spoločne, podobne aj tretí Jakubovým prístavkom Monišovi a Fekiačovi a štvrtý dostal Janov syn Mišo opäť sám (jeho brat Jano zomrel pred deľbou ešte slobodný).

Druhá polovica kúpeného nového majetku sa už delila na 5 čiasťok, pretože dochádzalo k vnútornému rozdeleniu potomkov Paľa. Prvú časťku bral Ondrejov syn Mišo, druhú Janov syn Mišo tretiu Fekiač s Monišom spoločne ako Jakubovi prístavkovia, štvrtú Macov syn Maco a piatu Štefanov syn Jano.

Pri deľbe majetku pripadli zo zdedeného domu podiely jednotlivým vetvám rozšírenej rodiny Balkovcov nasledovne: izba a pitvor s čiernou kuchyňou sa dostala Ondrejovmu synovi Mišovi. Tzv. spávacia komora a časť *koňušne* Janovmu synovi Mišovi. Zvyšok *koňšne*, staja pre voly a časť *staje* pre kravy pripadli Paľovým synom Macovi a Štefanovi spoločne a spoločne získali aj Moniš s Fekiačom časť *staje* pre kravy a *salaš* pre ovce. Na štyri čiasťky bol rozdelený aj trakt naproti domu: Jakubovi prístavkovia Moniš s Fekiačom brali spoločne polovicu tzv. *hábovej komory*. Druhá polovica tejto komory pripadla Paľovým synom Macovi a Štefanovi. Komora na živnosť pripadla Janovmu synovi Mišovi a *vršťať* s komorou na náradie Ondrejovmu synovi Mišovi. Ako je z tohto rozdelenia zrejmé, poradie jednotlivých podielov z uvádzaných dvoch traktov balkovského dvora sa obrátilo, aby bola ich hodnota aspoň približne vyrovnaná.

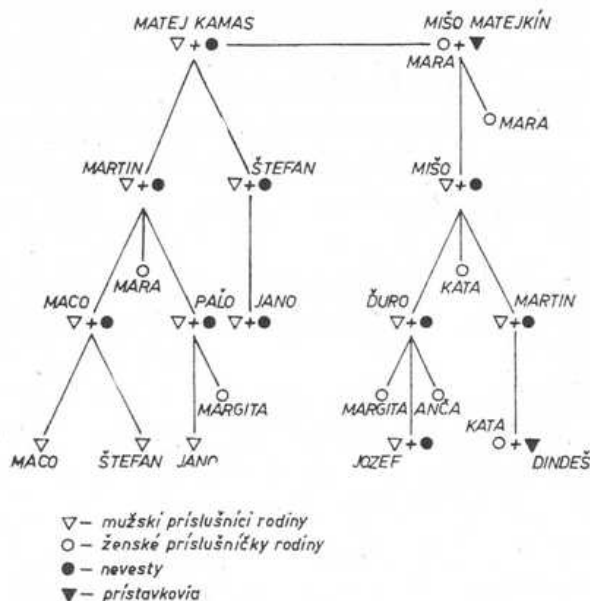
Stavebné objekty získané na prikúpenom majetku sa opäť delili na 5 čiasťok, a to z tých istých príčín, ako boli uvedené vyššie, pri deľbe druhej polovice kúpených pozemkov.

Po rozdelení zdedených i prikúpených stavebných objektov, začali si jednotliví podieľníci medzi sebou vymieňať svoje čiasťky a to podľa vzájomných výhod, takže po deľbe majetku sa rezidenčné osamostatnenie Balkovcov ustálilo takto: V zdedenom dome v izbe a pitvore s čiernou kuchyňou zostal bývať Ondrejov syn Mišo v spoločnej domácnosti aj s jeho dvoma ženatými synmi Štefanom a Janom. Janov syn Mišo si prestaval v zdedenom dome spávaciu komoru a časť maštale pre kone na pitvor s čiernou kuchyňou a izbu. V tomto byte žili s ním v spoločnej domácnosti o niečo neskôr osobášené deti Ďuro a Mara so svojimi rodinami. Prístavok Moniš bol v čase deľby už starý a chorľavý, takisto aj jeho žena a keďže dedili s ďalším Jakubovým prístavkom Fekiačom spoločnú čiasťku, zostali po deľbe bývať a hospodáriť v spoločnej domácnosti. Oni nevymieňali svoje podiely, takže časť stavebných objektov mali v zdedenom i v prikúpenom. Po deľbe Balkovcov začali bývať v izbe s pitvorom a čiernou kuchyňou a komorou, ktoré im pripadli z prikúpeného. Paľovi sy-

novia Maco so Štefanom sa pri deľbe Balkovcov v roku 1912 rozdelili aj vnútorné a začali bývať po výmene s Mišovcami v prikúpenom takto: Štefan so synom Janom získali dve predné izby a Maco so synom Macom začal bývať v izbe, pitvore a komore v zadnej časti prikúpeného domu za čiastkou Moniša a Fekiača.⁷

Kamasovci v Litave⁸

Informátorov *dedo* (starého otca otec) — Matej Kamas, bol na Litave kováčom a zároveň aj richtárom. O jeho prosperite svedčí skutočnosť, že ako služobník obce, ktorý spočiatku nežil ani vo vlastnom dome, z príjmov z remesla si neskoršie postavil dom a postupne nakúpil aj väčší rozsah pozemkov. Keď mu pri komasácii roku 1877 scelili polia, dal k nim prikomasovať aj pozemky svojej sestry Mary a jej muža, s ktorými žil v spoločnej domácnosti. Na scele nom majetku založil informátorov dedo ešte vtom istom roku lazničku usadlosť, kde vymuroval dom, v ktorom bola izba, pitvor s čiernou kuchyňou a komora. Na laz prešiel potom bývať informátorovho deda švagor — Mišo Matejkin s rodinou, zatiaľ čo dedo Matej Kamas aj naďalej žil v dedine, kde ho pútalo remeslo a richtárska funkcia. Obidve tieto rodiny však hospodárili spoločne a *gazdom* spoločného hospodárstva bol informátorov dedo.

Obr. 12. Kamasovci v Litave pred r. 1926. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

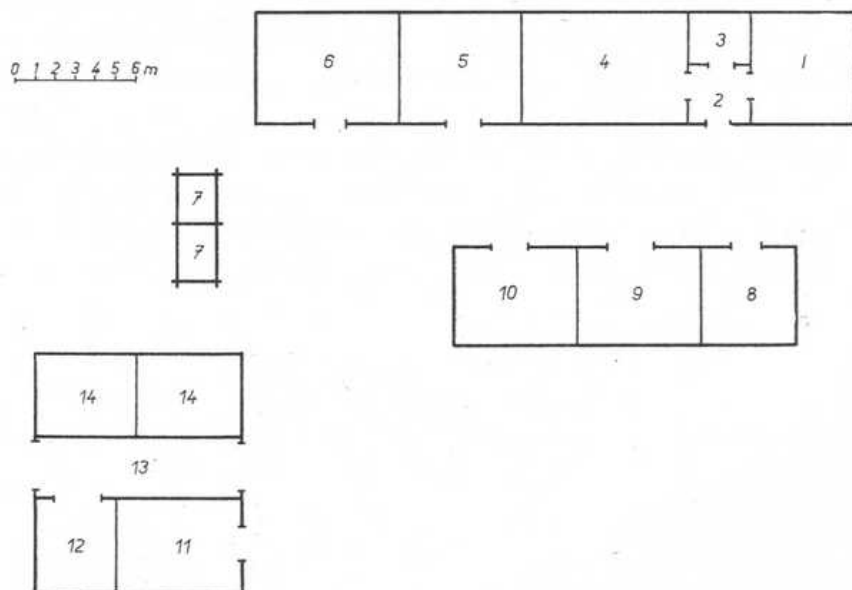
⁷ V prikúpenom dome od kapituly získali Balkovci tri samostatné byty, v ktorých dovtedy bývali bieleši. V tomto dome boli celkove takéto priestory: *chyža*, pitvor s čiernou kuchyňou, *chyža*, komora, pitvor, *chyža*, *staja*, *staja*, *pocieň*. Všetky priestory boli radené za sebou a pod spoločnou strechou.

⁸ Informácie o rodine Kamasovcov poskytol Matej Kamas, narodený v roku 1915, ktorý je potomkom popisovanej rodiny. Ako mladý chlapec žil v tejto rozšírenej rodine a zapamätal si aj jej delenie.

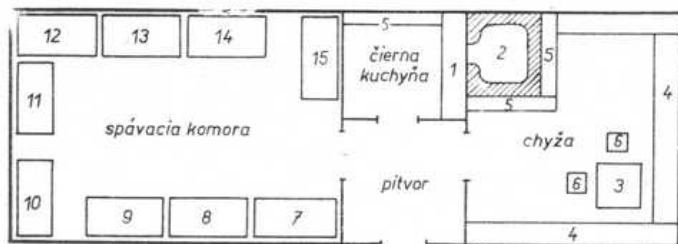
Zloženie rodiny Kamasovcov pozostávalo teda z dvoch príbuzenských vetví a počas spoločného hospodárenia do roku 1926 sa počet tejto domácnosti pohyboval okolo 20 členov⁹ (obr. 12).

V priebehu spoločného hospodárenia sa laznícka usadlosť Kamasovcov rozrastala o ďalšie stavebné objekty, takže v čase deľby v roku 1926 bol stav, ako ho znázorňuje obr. 13.

K pôvodnému domu na laze z roku 1877 (1–4), pribudli okolo roku 1880 komora na obilie a *staja* (9, 10) tiež *tok* s príslušnými priestormi (11–14). V roku 1885 pristavili k obytnému traktu ďalšiu *staju* a *salaš* (5, 6). A konečne

Obr. 13. Dom Kamasovcov v Litave. 1. *chyža*, 2. *pitvor*, 3. čierna kuchyňa, 4. spávacia komora, 5. *staja* pre kravy, 6. *salaš*, 7. chlievy, 8. komora na háby, 9. komora na obilie, 10. *staja* pre voľy, 11. komora na obilie, 12. *záčínok*, 13. *holomnica*, 14. *šladla*. Rekonštrukcia k roku 1926.

Obr. 14. Vnútorné zariadenie domu Kamasovcov v Litave. 1. ohnisko, 2. pec, 3. stôl, 4. *lavič*, 5. *lavič*, 6. *stouce*, 7.–15. posteľe. Rekonštrukcia k roku 1926.

⁹ Najvyšší počet — 21, dosiahli Kamasovci v roku 1914. Pred rozdelením v roku 1926 žilo v rozšírenej rodine Kamasovcov 18 príslušníkov.

v roku 1910 vznikla *hábová komora* (8). Chlievy, ktoré boli z dreva (7), postavili hneď pri vzniku tejto usadlosti v roku 1877.

Obráz 14 znázorňuje vnútorné zariadenie domu Kamasovcov, z ktorého je zrejmá aj funkcia jednotlivých jeho priestorov. Izba, ktorá bola jedinou vykurovacou miestnosťou domu, slúžila predovšetkým na spoločné stolovanie a k niektorým domácim prácam. Za stolom sedávali pri jedle iba muži, ženy stáli pri jedle okolo stola a naberali si spoza chlapov. Deťom sa naberalo do osobitných tanierov, ktoré si pokládali na lavicu pod pecou a po obvode izby.

Všetci príslušníci rozšírenej rodiny Kamasovcov spávali v tzv. *spávacej komore*, kde bolo rozložených 9 postelí. Na strane pozdĺž okien boli posteľe Kamasovskej vetvy a pozdĺž druhej steny zasa posteľe Matejkinovcov. V izbe sa upravovalo lôžko iba ženám v čase pôrodu alebo keď bol niekto z rodiny vážne (smrteľne) chorý. Aj v takýchto prípadoch sa lôžko upravilo iba na lavici a umiestnené bývalo spravidla v rohu za dverami.

V roku 1926 sa rozšírená rodina Kamasovcov rozdelila. Spoločný rodinný majetok sa rozdelil rovnakým dielom medzi vetvu Kamasovcov i vetvu Matejkinovcov. Jednotlivým podieľníkom pripadli nasledovné časti: Z Kamasovskej vetvy bral Štefan Kamas $\frac{3}{8}$ a potomkovia po Martinovi — Maco Kamas $\frac{1}{8}$,

Obr. 15. Trpín, dom Hraškovcov. Fotoarchív SNM, Martin. Foto J. Botík, 1963.

Paľo Kamas 1/8 a Mara, vydaná do Balkov, tiež 1/8. V Matejkinovskej vetve pripadli zo spoločného majetku Ďurovi Kamasovi alias Matejkinovi 2/8, jeho sestre Kate Vozárovej 2/8 a Štefanovi Dindešovi, Martinovmu prístavkovi pri dcére Kate, tiež 2/8.

Súčasne s majetkom si Kamasovci v roku 1926 podelili aj staviská. Vetve Kamasovcov pripadol celý trakt, v ktorom sa nachádzala obytná časť tejto laznickej usadlosti a Matejkinovcom zvyšné hospodárske objekty.

Po rozdelení majetku rozšírenej rodiny Kamasovcov v roku 1926 vznikli tri samostatné celky.

Prvý z nich vytvoril Štefan Kamas. S ním zostali v spoločnej domácnosti žiť a hospodáriť potomkovia jeho brata Martina — Paľo Kamas s rodinou a Kata Kamasová, vdova po Macovi Kamasovi, s jeho deťmi. Štefan Kamas po deľbe už nemal vlastných potomkov, pretože jeho syn Jano zahynul vo vojne a bezdetná nevesta, ktorá po ňom zostala, sa po mužovej smrti vrátila k rodičom. Novovzniknutá samostatná vetva Kamasovcov svojím zložením predstavuje opäť rozšírenú formu rodiny a stavebné objekty, ktoré jej pripadli, využívala takým istým spôsobom, ako to bolo popísané vyššie.

Druhý samostatný celok po deľbe roku 1926 vytvoril Ďuro Kamas alias Matejkin¹⁰ Spoločnú domácnosť s ním tvorili jeho rodičia — Mišo Matejkin so ženou, ďalej jeho ženatý syn Jozef a v tom čase ešte slobodná dcéra Anča. Táto oddelená vetva Kamasovcov (alias Matejkinovcov), zložením takisto rozšírená forma rodiny, si pristavila pred zdedený trakt hospodárskych stavieb kuchyňu a izbu, kde začali po deľbe aj osobitne bývať.

A napokon tretí samostatný celok z pôvodnej rozšírenej rodiny Kamasovcov vytvoril manželský pár prístavka Martina Matejkina — Štefan Dindeš so ženou Katou. Po rozdelení prešli bývať do obilnej komory umiestnenej v *toku* (stodole), ku ktorej si o rok neskôr pristavili pítvor s čiernou kuchyňou a izbu.

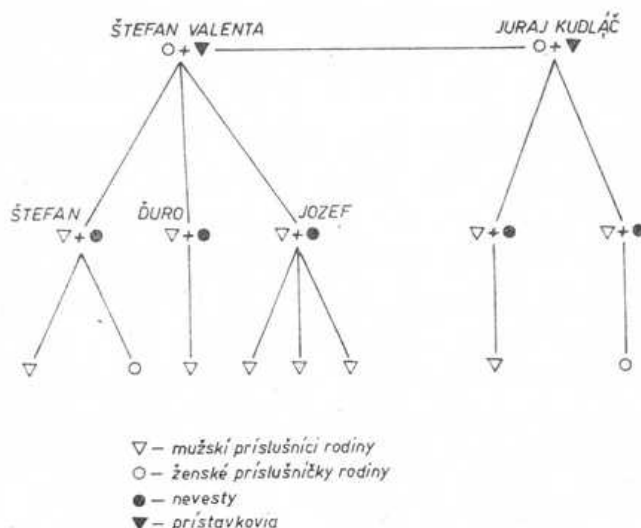
Hraškovci v Trpíne¹¹

V čase, keď sa informátorka vydala do rodiny Hraškovcov, jej zloženie pozostávalo z dvoch príbuzenských vetiev. V pokrvnom príbuzenskom zväzku

¹⁰ Ďuro Kamas alias Matejkin, syn Miša Matejkina, si v roku 1922 zmenil svoje otcovské priezvisko a namiesto Juraj Matejkin začal sa písať Juraj Kamas. Prijal teda meno svojich predkov po starej matke, čím de facto legalizoval skutočný stav, pretože v povedomí spoluobčanov boli príslušníci obidvoch vetiev tejto rozšírenej rodiny fixovaní ako Kamasovci a takto ich medzi sebou aj označovali. Napriek tomu, že v nespočetných prípadoch tohto druhu bývala takáto prax bežná, zmena priezviska administratívnou cestou zostáva vo výskumoch autora ojedinelým, inde nezaznamenaným javom. Možno preto oprávnené predpokladať, že k takémuto kroku dovedli dotyčnú osobu okrem uvádzaných objektívnych aj určité subjektívne pociťované motívy. Ak áno, potom treba konštatovať, že zostávajú nepoznané.

¹¹ Informácie o rodine Hraškovcov (ktorí sa takto volajú od nepamäti a nevedno, či ide o priezvisko alebo len prímenie daktorého z predkov) poskytla Serafína Valentová, rodená Jánovská, narodená v roku 1879. Do rozšírenej rodiny Hraškovcov prišla po vydaní za Jozefa Valentu v roku 1896.

oboch vetiev Hraškovej rodiny boli jej ženské príslušníčky. Manželka Juraja Kudláča bola otcovou sestrou Katy Chudíkovej — manželky Štefana Valentu. Rodina Hraškovcov je z týchto príčin pomerne vzácnym dokladom o spoločnom hospodárení prístavkov. V priebehu spoločného hospodárenia počet tejto rodiny dosiahol 22 členov.

Obr. 16. Hraškovci v Trpíne pred r. 1912. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

Popisovaná rodina Hraškovcov žila v dome, ktorý znázorňuje obr. 17. Celý bol vymurovaný zo skál a postavený v dedine. Hoci obytná časť a niektoré hospodárske priestory dodnes stoja v pôvodnom stave, jeho vek možno určiť iba približne, pretože datovanie na priečelnej stene začlonila prístavba nového domu v prednej časti dvora. Vyobrazený stav jeho pôdorysnej dispozície je rekonštrukciou z roku 1896, ako si ho zapamätala informátorka, ktorá sa v uvedenom roku do tohto domu vydala.

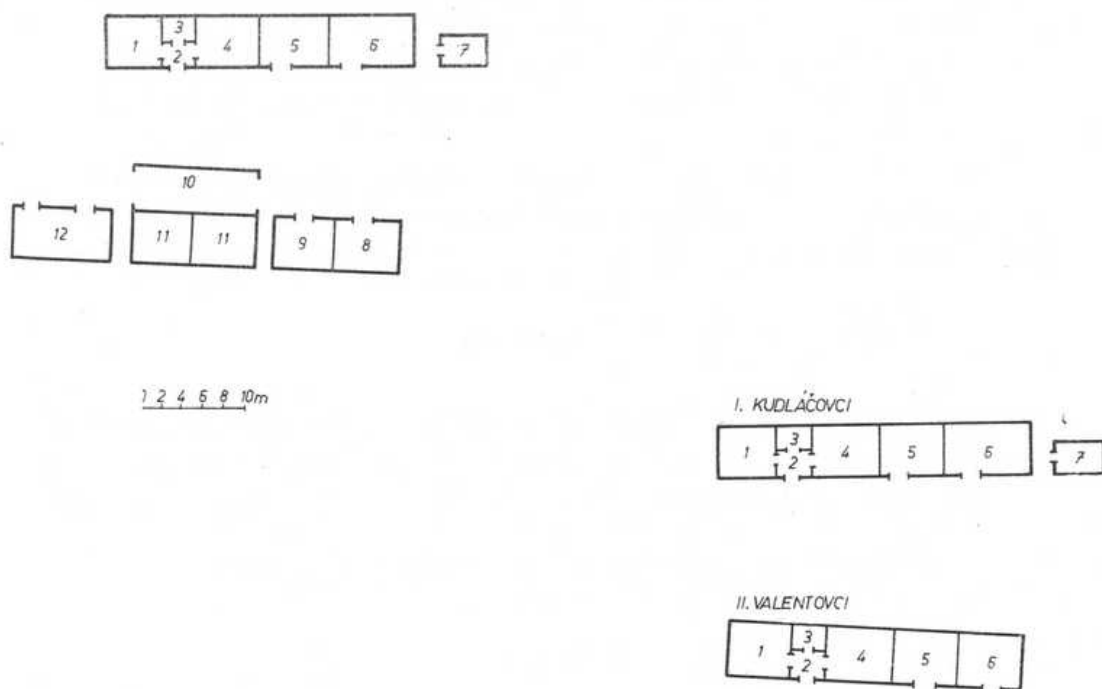
Všetci príslušníci rozšírenej rodiny Hraškovcov spávali v tzv. *spávacej komore*. V nej bolo rozložených osem postelí pozdĺž obvodu celej miestnosti. Každý manželský pár (bolo ich 7) mal osobitnú posteľ, na zvyšnej spávali odrastenejšie deti. Menšie deti spávali na posteliach medzi rodičmi a v kolískach. U Hraškovcov sa v izbe nenachádzala žiadna posteľ. Izba sa teda na spávanie nevyužívala. Rodina sa do izby schádzala ku spoločnému stolu a okrem toho využívala sa k domácim prácam (šitie, pradenie, tkanie, pletenie, strúhanie a pod.) a k večernému odpočinku pred spánkom. Uvedená situácia bývala pravidelne porušovaná v čase pôrodu niektorej z neviest. K týmto príležitostiam sa nevestám upravovalo lôžko na lavici za dverami izby. V izbe zotrúvali takéto ženy aj v priebehu šestonedelia a novorodeniatko sa ukladalo do kolísky poblíž matkinho lôžka. Po uplynutí šestonedelia sa matka i s dieťaťom vracala späť do tzv. *spávacej komory* medzi ostatných členov rodiny.

V roku 1912 sa popisovaná rodina Hraškovcov rozdelila na dvoje, a to podľa

príbuzenských vetiev. Paralelne s deľbou majetku došlo aj k oddelenému bývaniu rozdelených rodín. Rodina Kudláčovcov zostala bývať v pôvodnom, dotedy spoločnom dome, a Valentovci sa odsťahovali do nového stavania.

Dom pre Valentovcov postavila rodina Hraškovcov ešte počas spoločného hospodárenia. Zväčali stodolu a *salaš* a na tomto mieste postavili nový dom, ktorý bol pripojený k *hábovej* a *obilnej* komore naproti traktu s obytnou časťou pôvodnej usadlosti. V novom dome boli postavené — izba, pitvor s *hudiarňou* (čierna kuchyňa) a *spávacia komora*. Valentovcom spolu s novou stavbou obytnej časti pripadli aj pôvodné komory na šatstvo a obilie. Pri tejto príležitosti boli premiestnené na komorách vchody na druhú stranu a jedna z nich sa zmenila na maštal.¹² Hraškovci si pri deľbe rozdelili aj spoločný dvor a záhradu (po dĺžke) a oddelili sa navzájom medzi sebou plotom.

Z hľadiska skúmanej problematiky pozornosť si zasluhuje aj ďalší vývoj pomerov v rodine Valentovcov, ktorý bol obdobný aj vo vetve Kludáčovcov.

Obr. 17. Dom Hraškovcov v Trpíne. 1. *chyža*, 2. pitvor, 3. *hudiarňa*, 4. *spávacia komora*, 5. *staja* pre kravy, 6. *staja* pre voly, 7. pivnica, 8. *hábová komora*, 9. *obilná komora*, 10. *holovňa*, 11. *štidla*, 12. *salaš*. Rekonštrukcia k roku 1910. — Stav po roku 1910. 1. *chyža*, 2. pitvor, 3. *hudiarňa*, 4. *spávacia komora*, 5. *obilná komora*, 6. *staja*, 7. pivnica.

¹² Pri stavbe nového domu sa Juraj Kudláč (gazda tejto rozšírenej rodiny) všemožne usiloval, aby jednotlivé priestory, ako aj okná, dvere a pod., nepresahovali rozmermi a úpravou starý dom a nedošlo tak k nerovnosti podielov. Avšak napriek tejto poznámke informátorky, nemožno v tejto súvislosti zanedbať ani objektívne pôsobiaci moment, akým bývala v takýchto situáciách sila tradície, o čom okrem uvedeného svedčí aj okolnosť, že bol v tomto prípade z typologického hľadiska postavený dom adekvátny forme rodiny, ktorá ho začala používať.

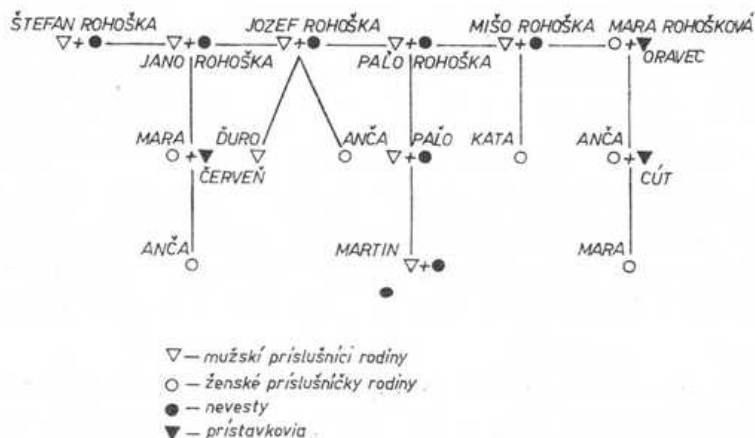
Do osobitnej rodiny Štefana Valentu patrili od roku 1912 po rozdelení Hraškovcov ešte jeho traja ženatí synovia s rodinami, takže v zložení tejto rodiny bolo spolu 14 členov, ktorých spoločná domácnosť predstavuje opäť rozšírenú formu. Všetci traja synovia spoločne hospodárili s rodičmi asi 18 rokov, až do smrti rodičov.

Ani novovzniknutá rodina Valentovcov po presťahovaní sa do nového domu nepoužívala izbu na spávanie. Nenachádzali sa tu žiadne posteľe a izbu využívali podobným spôsobom ako v čase príslušnosti k rodine Hraškovcov. Na spávanie používali tzv. *spávaciu komoru*, ktorá je z týchto príčm priestrannejšia ako izba. Asi 3–4 roky po smrti otca — Štefana Valentu a jeho ženy, synovia sa podelili s majetkom. Avšak pre nedostatok iných možností zostali ešte približne ďalších desať rokov po rozdelení bývať spoločne v rodičovskom dome. Po deľbe majetku začali nielen hospodáriť, ale aj variť a stolovať osobitne. Na pôvodnom zariadení domu a jeho spoločnom užívaní nič nemenili, iba k stolu v diagonále s pecou pribudol do izby ďalší stôl, ktorý umiestnili do druhého kúta pod priečelné obloky. Nový stôl začala užívať rodina Štefana, so satrým si naďalej spoločne slúžili jeho bratia Ďuro a Jozef s rodinami. Varili si na otvorenom ohnisku v *hudiarni*, avšak každá gazdina už na osobitnom *trajfuse* a vo vlastnom hrnci.

Po uplynutí uvedeného času tohto provizórneho riešenia, pripadol rodičovským dom Jozefovi. Ten vyplatil svojich bratov, ktorí si postavili nové domy, však už mimo rodičovskej usadlosti.

Rohoškoveci v Trpíne¹³

Rodina Rohoškovcov má spomedzi všetkých popisovaných príkladov najrozvetvenejšie príbuzenstvo. V jej zložení bolo v poslednej etape spoločného hospodárenia šesť príbuzenských vetiev (obr. 18), avšak okrem Paľa a Miša,

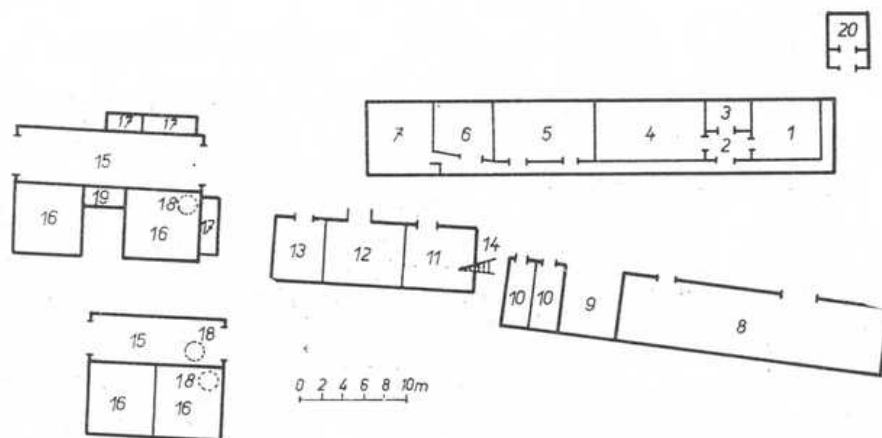

Obr. 18. Rohoškovci v Trpíne pred r. 1922. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

¹³ Informácie o rodine Rohoškovcov poskytol Pavol Červeň, narodený v roku 1890. Pomery v tejto rodine spoznal, keď sa priženil ako prístavok k Jánovi Rohoškovi.

ktorí boli bratmi, informátor nevedel určiť stupeň príbuznosti medzi ostatnými vetvami.

Uvedená rodina Rohoškovcov spoločne hospodárila a žila na spoločnom chlebe v dome (obr. 19), ktorý bol postavený zo skál (datovanie sa nezachovalo) v centre dediny.

Obr. 19. Dom Rohoškovcov v Trpíne. 1. *chyža*, 2. *pitvor*, 3. *hudiareň*, 4. *spávacia komora*, 5. *staja pre kravy*, 6. *staja pre voľy*, 7. *obilná komora*, 8. *salaš*, 9. *pocieň*, 10. *chlievy*, 11. *obilná komora*, 12. *hábová komora*, 13. *komora na živnosť*, 14. *pivnica*, 15. *holovňa*, 16. *šadla*, 17. *plevinec*, 18. *obilná jama*, 19. *záhrnka*, 20. *pálenica*. Rekonštrukcia k roku 1920.

Obydlie Rohoškovcov je rekonštrukciou stavu z obdobia krátko pred rozdelením rodiny (1922—23). Všetci členovia tejto rodiny, ktorých počet sa pred deľbou pohyboval niečo vyše 20, spávali v tzv. *spávacej komore*, kde bolo rozložených 11 postelí idookola celého priestoru. V izbe, ktorá bola zariadená obdobne ako vo vyššie uvádzaných prípadoch (pec, stôl a lavice po obvode celej miestnosti i pece), sa aj podobným spôsobom využívala. Okrem obdobia pôrodu, keď gravidné ženy na pár týždňov izolovali od ostatných členov rodiny a upravovali im lôžko v izbe na lavici hneď vedľa pece, v izbe nikto trvalo nespával. V tomto priestore sa iba jedávalo (chlapci so spoločnej misy za stolom, ženy v skupinkách so svojimi deťmi z osobitných tanierov naboku na laviciach) a vykonávali sa tu obvyklé domáce práce žien i mužov.

Rodina Rohoškovcov sa delila v priebehu rokov 1922—23. Keďže Štefan Rohoška (posledný *gazda* tejto rodiny) sa pre pokročilý vek a bezdetnosť vzdal svojho podielu v prospech ostatných, majetok bol rozdelený iba na päť častí, s nasledovným rozsahom podielov: Pavol Červeň, prístavok Jana Rohošku — 16/48, Ján Cút, prístavok Štefana Oravca — 12/48, Jozef Rohoška — 7/48, Štefan Cút, zať Miša Rohošku — 7/48 a Martin Rohoška, Paľov syn — 6/48.

Podľa tohto kľúča boli rozdelené aj staviská a dvor so záhumním. Červeňovi pripadla izba, pitvor s čiernou kuchyňou, časť spávacej komory, maštal s obilnou komorou na konci toho istého traktu (teda priestory označené číslami 1, 2, 3, 4,

Obr. 20. Trpín, súčasný stav na pôvodnom dvore Rohoškoviev. V domoch, počnúc od pozdĺžne orientovanej stavby smerom vľavo, žijú rozdelení potomkovia tejto rodiny. Foto J. Botík, 1964.

6, 7) a k tomu ešte osem jedenástin z veľkej stodoly, dvora a záhumnia. Jano Cút, Oravcov prístavok dostal celý *salaš*, komoru s pivnicou (8, 11) a polovicu menšej stodoly. Jozef Rohoška získal *pocieň*, chlievy (9, 10) a polovicu malej stodoly. Štefanovi Cútovi, zaťovi Miša Rohošku, pripadli komory (12, 13) a Martinovi Rohoškovi Paľovmu synovi, zvyšok spávacej komory s maštálou vedľa nej (4, 5) a k tomu tri jedenástiny z veľkej stodoly, dvora a záhumnia.

Rozdelení Rohoškoviev začali hneď hospodáriť samostatne, avšak kým si zhromažďovali prostriedky na osobitné obydlia, zatiaľ asi 2–3 roky naďalej bývali spoločne, tak, ako pred deľbou. Samostatné hospodárenie spôsobilo, že každá nová gazdiná varila pre svoju čľaď vo vlastnom hrnci a na osobitnom ohni. Na pôvodnej usadlosti rozšírenej rodiny Rohoškoviev začali jednotlivé odštiepené vetvy svoje podiely z domu prestavovať a prispôbovať na samostatné byty.

Pavol Červeň, ktorý zostal po rozdelení žiť v spoločnej domácnosti so svojim svokrom Janom Rohoškom, mal najpriaznivejšiu situáciu, pretože dedil obytnú časť rohoškovského domu. Preto pristúpil k adaptačným prácam neskôršie ako ostatní.

Obr. 21. Trpín, zadná časť domu Rohoškovcov, ktorá sa zachovala v pôvodnom stave. Fotoarchív SNM, Martin. Foto J. Botík, 1963.

Do samostatnej rodiny Jana Cúta prešla po rozdelení aj jeho svokra Mária Oravcová. Táto vetva získala osobitný byt z objektu pôvodného *salaša*. Do jeho obvodových múrov pristavili priečky, čím vznikla izba, pitvor s čiernou kuchyňou, komora a maštal'. Jozef Rohoška začal žiť po rozdelení iba so svojimi deťmi. Svoj podiel z domu (pocieň a chlievy) odpredal Janovi Cútovi a samostatné bývanie vyriešil stavbou nového domu na čiaske pôvodného rohoškovského dvora.

Martin Rohoška si zo svojho podielu (časť spávacej komory a maštal' v jej susedstve) prestaval izbu a pitvor s čiernou kuchyňou. V spoločnej domácnosti s ním začala po rozdelení žiť aj jeho ovdovelá matka a starý otec Paľo Rohoška so ženou.

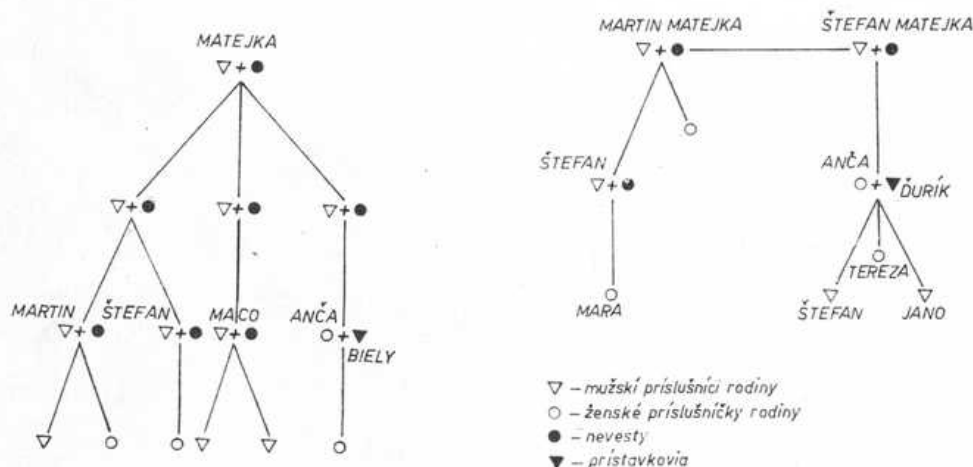
Štefan Cút nežil pred deľbou spoločne s Rohoškovcami, avšak svoj podiel z tohto domu si ponechal a užíval ho.

Matejkovci v Horných Mladoniciach.¹⁴

Rozšírenú rodinu Matejkovcov vytvorili traja bratia, ktorí zostali po ženbe hospodáriť na usadlosti svojich rodičov. Po smrti rodičov sa nerozdelili, hospodárili aj naďalej spoločne a takto prežili celý svoj život, takže deľbu uskutočnila až generácia ich potomkov. Krátko pred deľbou (1889) bolo v spoločnej domácnosti Matejkovcov 16 rodinných príslušníkov a jej zloženie znázorňuje obr. 22.

¹⁴ Informácie o rodine Matejkovcov poskytol Štefan Ďurík, narodený v roku 1884, ktorý sa do tejto rodiny priženil ako prístavok k dcére Štefana Matejku.

Uvedená rodina Matejkovcov vlastnila počas spoločného hospodárenia (do r. 1899) v dedine murovaný dom, v ktorom mali postavenú izbu, pitvor s čiernou kuchyňou, spávaciu komoru (v dĺžke 8 m) a dve maštale v tom istom trakte pod spoločnou strechou. Okrem toho na tom istom dvore pod samostatnými strechami stáli obilná komora, pálenica a *tok* (stodola s holovnicou a dvomi *šadlami*).

Obr. 22. Matejkovci v Horných Mladoniciach pred r. 1889. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

Obr. 23. Matejkovci v Horných Mladoniciach pred r. 1914. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

V izbe s obvyklým zariadením (pec,⁴ stôl, lavice po obvode izby a pece) sa rodina schádzala k spoločnému stolu, k odpočinku a k niektorým domácim prácam. U Matejkovcov boli okrem uvedených súčastí interiéru rozložené pozdĺž zadnej steny v jednom rade s pecou aj dve postele. Na prednej z nich spával Martin so ženou ako *gazda* rodiny a na zadnej Macova matka, ktorá bola *gazdinou* tejto rozšírenej rodiny. Ostatní rodinní príslušníci Matejkovcov spávali v tzv. *spávacej komore*, kde bolo päť ďalších postelí, umiestnených po obvode tohto nevykurovaného priestoru.

V roku 1889 sa Matejkovci rozdelili a začali hospodáriť samostatne. Prvý z troch rovnakých dielov majetku pripadol spoločne bratom Martinovi a Štefanovi. Jeho súčasťou bol aj celý trakt objektov, v ktorom sa nachádzala obytná časť pôvodnej usadlosti Matejkovcov. Druhý diel bral Maco sám a k nemu dostal aj pálenicu, ktorú zadaptoval na izbu, pristavil k nej pitvor s čiernou kuchyňou a komoru, čím získal ešte v tom istom roku aj samostatný byt. Tretí diel matejkovského majetku dostal prístavok Biely opäť sám, spolu s ním aj obilnú komoru, z ktorej vznikla prestavbou izba a spolu s pristaveným pitvorom s čiernou kuchyňou a komorou aj samostatný byt, taktiež ešte v roku deľby.

Bratia Martin a Štefan po rozdelení v roku 1889 začali hospodáriť samostatne, avšak v spoločnej domácnosti na nerozdelenej čiastke zdedeného rodičovského majetku. Po ženbe Martinovho syna Štefana a vydaji Štefanovej dcéry Anči, ku ktorej prišiel do rodiny Matejkovcov prístavok Štefan Ďurík, dosiahla táto spoločná domácnosť 12 členov. (obr. 23). Manželské páry rodičov spávali

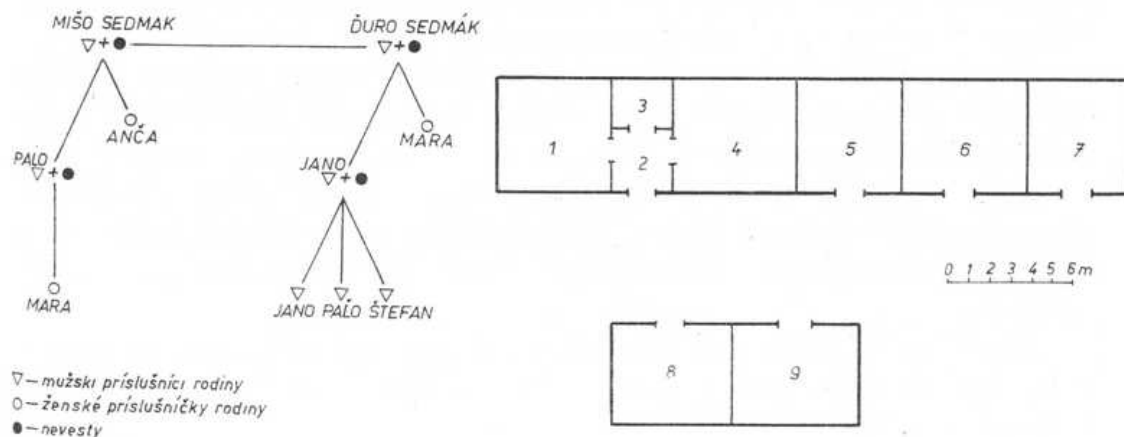
v izbe (Martin ako gazda na prednej a Štefan na zadnej posteli) a ich potomkovia s rodinami v spávacej komore.

Bratia Martin so Štefanom hospodárili spoločne do roku 1914, keď krátko predtým získali ich ženy podiel z rodičovského majetku, obe rodiny začali na majetku žien špekulovať, čo sa stalo bezprostredným motívom deľby. Po hospodárskom osamostatnení až do roku 1919 naďalej spoločne užívali nerozdelený dom, v ktorom spávali tak ako predtým, lenže na ohnisko pribudol ďalší *trajfus* a na spoločnom stole zostávali prikryté miesto jedného už dva pece chleba. Pri stole obsadzovala každá rozdelená rodina svoj kraj alebo jedávali *naporad*. V roku 1919 vyplatil Štefan Matejka z domu svojho brata Martina, ktorý si postavil nový dom mimo matejkovského dvora.

Po smrti Štefana Matejku v pôvodnom matejkovskom dome žil jeho prístavok Štefan Ďurík, ktorý spoločne hospodáril so svojimi dvoma ženatými synmi až do roku 1948. Celá táto rodina spávala už v izbe a tzv. *spávaciu komoru* začali používať na sklad obilia a iných potravín. Pítvor s čiernou kuchyňou prestavali na tzv. teplú kuchyňu, v ktorej umiestnili aj jednu posteľ, kde spával otec rodiny, Štefan Ďurík so ženou. V roku 1948 si Ďuríkov starší syn Štefan postavil nový dom, do ktorého spolu s ním odišli bývať aj rodičia.

Sedmákovci v Bzovíku.¹⁵

Bratia Mišo a Ďuro Sedmákovci začali v roku 1872 po deľbe s inými príbuznými spoločne hospodáriť, čím vytvorili základ rozšírenej rodiny, ktorú znázorňuje obr. 24.

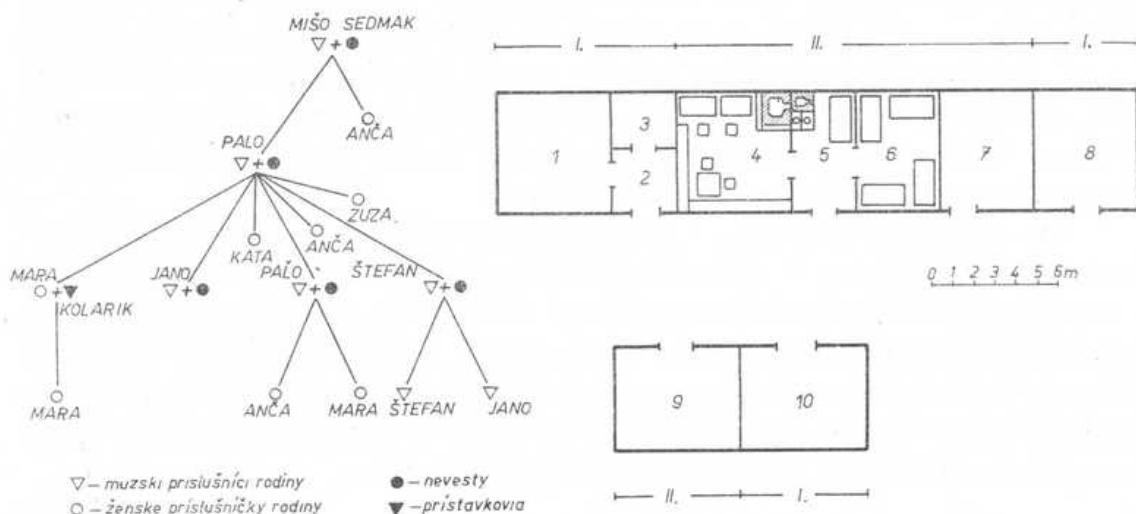
Obr. 24. Sedmákovci v Bzovíku pred r. 1892. Vysvetlivky ako pri obr. 1.

Obr. 25. Dom Sedmákovcov v Bzovíku, 1. *chajza*, 2. pítvor, 3. *hudiarňa*, 4. spávací komora, 5. obilná komora, 6. *staja* pre kravy, 7. *staja* pre voľy, 8. *hábová komora*, 9. obilná komora. Rekonštrukcia k roku 1872.

¹⁵ Informácie o rodine Sedmákovcov poskytol Pavol Sedmák, narodený v roku 1895, ktorý je priamym potomkom opisovanej rodiny.

Hneď po osamostatnení, ešte v roku 1872, spoločne postavili v dedine zo skál murovaný dom, ktorého pôdorysnú dispozíciu zobrazuje obr. 25.

Všetci členovia tejto rodiny spávali v tzv. *spávacej komore*, ktorá bola nevykurovaným priestorom. V izbe s obvyklým zariadením (pec, stôl, lavice po obvode izby a pece) sa rodina schádzala ku spoločnému stolu a k bežným domá-

Obr. 26. Sedmákovci v Bzovíku pred r. 1939. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

Obr. 27. Dom Sedmákovcov v Trpíne. I. potomkovia Ďura, II. potomkovia Miša. 1. *chyža*, 2. *pitvor*, 3. *hudiarňa*, 4. *chyža*, 5. *teplá kuchyňa*, 6. *spávacia komora*, 7. *staja*, 8. *staja*, 9. *obilná komora*, 10. *obilná komora*. Rekonštrukcia k roku 1920.

cim prácam. Okrem žien, ktoré prechádzali v čase pôrodu do izby na provizórne lôžko upravené na lavici, nikto iný tu trvalo nespával.

V roku 1892 sa bratia Sedmákovci rozdelili. Ďurovi k čiastke majetku pripadla z domu izba, pitvor s čiernou kuchyňou, maštal na konci toho istého traktu a obilná komora naproti nemu. Mišovi zasa tzv. *spávacia komora*, komora na obilie a maštal i hábová komora naproti tomuto traktu. Pitvor s *hudiarňou* (čierna kuchyňa) používali obidvaja bratia po rozdelení naďalej spoločne. Avšak hneď po deľbe majetku začali obidve rodiny samostatne hospodáriť, bývať i stravovať sa.

Keďže vývoj obidvoch rozdelených bratov smeroval opäť k rozšírenej forme rodiny, pre ilustráciu uvediem pomery, ktoré nastali v samostatnej vetve Miša Sedmáka (obr. 26).

Zo siedmich detí Mišovho syna Paľa Sedmáka zostali po sobáší v spoločnej domácnosti s ním dcéra Mara, ku ktorej zobrať prístavka Kolárika a všetci traja synovia. Ostatné dcéry po vydaji odišli z domu.

Zhruba do roku 1920 bývala táto rodina v tzv. *spávacej komore* a spoločne s príbuzenskou rodinou Ďura Sedmáka užívala pitvor a čiernu kuchyňu. V uvedenom roku prestavali potomkovia Miša Sedmáka svoju čiastku domu, čím získali samostatný byt s priestormi, ktoré sú zachytené na obr. 27.

V izbe sa okrem stolovania aj spávalo. Na zadnej posteli pri peci spával otec rodiny Paľo Sedmák so ženou a na prednej, ktorá bývala poväčšine prázdna, prechádzali ženy v čase pôrodu. Ostatné manželské páry a ich deti spávali v komore za kuchyňou, kde boli umiestnené štyri posteľe. Táto komora bola nevykurovaným priestorom. Na posteli v kuchyni spávali deti.

Potomkovia rozšírenej rodiny Miša Sedmáka sa rozdelili v roku 1939 na štyri čiastky. Jano s bratom Štefanom a s ovdovelou matkou zostali bývať v rodičovskom dome. Matka naďalej spávala v izbe a synovia v komore. Títo dvaja bratia (z ktorých Jano zostal bezdetný) začas hospodárili spoločne na svojich čiastkach. Po matkinej smrti sa hospodársky osamostatnili.

Pristavok Kolárik, s ďalším podieľníkom, jeho švagrom Paľom Sedmákom, po deľbe v roku 1939 odišli z domu, ktorý bol rodičovským dedičstvom otca. Kolárik začal po rozdelení bývať v inom dome, ktorý bol dedičstvom jeho svokry. Na tomto dvore ešte počas spoločného hospodárenia postavili Sedmákovci nový dom, ktorý mal izbu, tzv. teplú kuchyňu a komoru. Do tohto domu sa po deľbe presťahoval Paľo. Kolárikovi a Paľovi sa takisto ešte počas spoločného hospodárenia postavilo po jednej maštali, ktoré tvorili samostatný trakt pod spoločnou strechou.¹⁶

Krajčovci v Senohrade¹⁷

Keď sa informátorka vydala do tohto domu, v tom čase v spoločnej domácnosti a na jednom chlebe s jej svokrom Macom žili aj jeho bratia Matúš a Jano s rodinami (obr. 28).

V roku 1880 spoločne so svojim otcom postavili zo skál objekty lazničkej usadlosti, ktorú znázorňuje obr. 29.

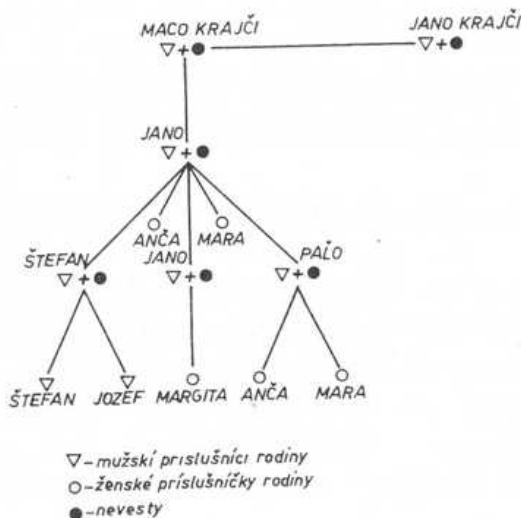
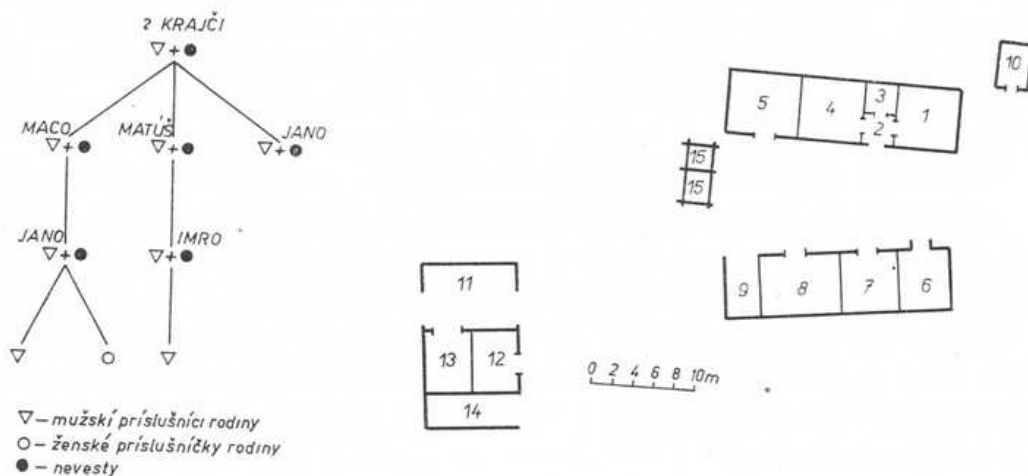
Všetci príslušníci tejto rodiny spávali v tzv. *spávacej komore*, ktorá bola nevykurovaným priestorom a po jeho obvode bolo rozložených šesť postelí. Okrem obvyklého zariadenia v izbe sa vo voľných kútoch nachádzali ďalšie dve posteľe. Na jednej z nich spávala nevládna starénka, matka troch spoločne hospodáriacich synov, na druhú sa ukladali ženy v období pôrodu.

Okolo roku 1921 sa Krajčovci rozdelili. Matúšovi bola jeho čiastka z domu

¹⁶ Rozhodnutie o tom, ktorí podieľníci rozdelených Sedmákovcov zostanú po segmentácii bývať v rodičovskom a ktorí sa presťahujú do ďalších uvádzaných domov, ovplyvnili tieto skutočnosti: o zotrvaní Štefana a Jana v rodičovskom dome rozhodlo, že manželky týchto dvoch bratov boli sesternice a navyše i to, že, bezdetný Jano prejavil záujem pokračovať po deľbe v spoločnom hospodárení s bratom Štefanom. Kolárikovi pripadol dom zdedený po rodičoch svokry v zmysle zaužívanej dedičskej zvyklosti, že totiž materinská časť majetku prechádza na dcéry. V tomto prípade ho získala Kolárikova žena Mara, ako najstaršia dcéra jeho svokry. Nový dom, postavený na dvore matkinho dedičstva, pripadol jej synovi Paľovi. Okrem toho, že to bola zostávajúca možnosť aj preto, že sem púťali príbuzenské vzťahy jeho ženu, ktorej rodičia vlastnili na tomto dvore dedičský podiel, v ktorom aj žili. (Manželský pár Paľa Sedmáka bol založený z dvoch pokrvne príbuzných rodín z matkinej strany.)

¹⁷ Informácie o rodine Krajčovcov poskytl(a) Anna Krajčí, rodená Slúková, narodená v roku 1898, ktorá sa do tejto rodiny vydala v roku 1919 za Macovho syna Jana.

vyplatená a za pomoci bratov si postavil na krajčovskej lazničkej usadlosti nový dom. Maco a jeho bezdetný brat Jano hospodárili spoločne na svojich podieloch z majetku aj po rozdelení. V spoločnej domácnosti týchto dvoch bratov zostali po ženbe aj Macovi traja synovia, ktorí sa rozdelili až v roku 1958, takže táto vetva predstavovala už od začiatku rozšírenú formu rodiny (obr. 30).

Obr. 28. Krajčovci v Senohrade pred r. 1921. Vysvetlivky ako pri obr. 1.,

Obr. 29. Dom Krajčovcov v Senohrade. 1. chýža, 2. pitvor, 3. čierna kuchyňa, 4. spávací komora, 5. komora na obilie, 6. komora na háby, 7. salaš, 8. staja, 9. pociena, 10. pivnica, 11. holovnica, 12. komora na obilie, 13. šadla, 14. pociena, 15. chlievy. Rekonštrukcia k roku 1920.

Obr. 30. Krajčovci v Senohrade pred r. 1958. Vysvetlivky ako pri obr. 1.

Dom a jednotlivé jeho priestory využívali Krajčovci aj v ďalších obdobiach podobným spôsobom ako to bolo popísané vyššie. Od roku 1958 si rodiny rozdelených synov varia už samostatne.

Očenášovci v Jalšovíku¹⁸

Matúš Očenáš kúpil na Jalšovíku majetok a v roku 1913 sa sem presťahoval z Vigfašskej Huty s celou svojou početnou rodinou. Jeho tri dcéry po vydaji

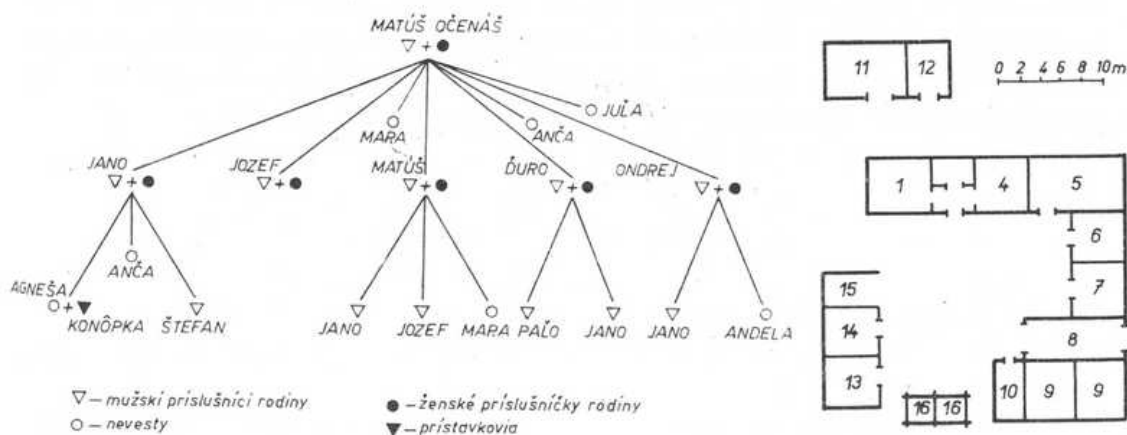
¹⁸ Informácie o rodine Očenášovcov poskytli Mária Daudiková, rodená Očenášová, narodená v roku 1896 a jej sestra Júlia Kováčová, rodená Očenášová, narodená v roku 1909, ktoré žili v spoločnej domácnosti popisovanej rodiny až do svojho vydaja.

odišli z domu, ale zato všetci piati synovia zostali aj po ženbe hospodáriť v spoločnej domácnosti s rodičmi na ich usadlosti až do roku 1943. Krátko pred rozdelením dosiahla domácnosť tejto rozšírenej rodiny 23 členov a jej zloženie znázorňuje obr. 31.

Počas spoločného hospodárenia vlastnili Očenášovci na svojej lazničkej usadlosti stavebné objekty, ktoré znázorňuje obr. 32.

Všetci príslušníci tejto rodiny sa schádzali ku spoločnému stolu do prednej izby. Za stolom sedávali iba chlapi, ženy so svojimi deťmi sa pri jedle rozložili na laviciach. Spávanie bolo u Očenášovcov rozdelené nasledovne: V prednej izbe boli pozdĺž zadnej steny umiestnené dve postele. Na zadnej z nich spávali rodičia. Predná posteľ zostávala väčšinou neobsadená. Rozostieľali ju pri príležitosti návštev alebo v čase pôrodu daktorej z neviest. V zadnej izbe boli štyri postele. Na jednej z nich spával Jozef so ženou, na druhej Jano so ženou, na tretej Janov prístavok Jakub Konôpka so ženou a na štvrtej ostatné Janove deti. Matúš so svojou rodinou spával v *chyške* (12). Ondrej a Ďuro so svojimi rodinami spávali v komore (11), kde okrem postelí boli uložené aj skrine s obilím.

V roku 1943 sa Očenášovci rozdelili. Ešte počas spoločného hospodárenia kúpili pôdu, ktorú rodičia rozdelili svojim dcéram, čím ich vyplatili z rodičovského majetku. Podiel z majetku vyplatili v peniazoch aj synovi Ďurovi, ktorý odišiel ešte pred rozdelením na majetok rodičov svojej ženy, ktorá bola ich jediným potomkom. Takže pôvodná očenášovská usadlosť bola rozdelená iba na štyri časti. Matúš a Jano prešli bývať po deľbe do nových domov. Obidve tieto lazničné usadlosti postavili Očenášovci ešte počas spoločného hospodárenia v Jaušovskej doline. Obidva domy boli vymurované úplne rovnako a pod spo-

Obr. 31. Očenášovci v Jalšoviku pred r. 1943. Vysvetlivky ako pri obr. 7.

Obr. 32. Dom Očenášovcov v Jalšoviku. 1. *chyža*, 2. pitvor, 3. čierna kuchyňa, 4. *zania chyža*, 5. *salaš*, 6. *staja* pre kravy, 7. *staja* pre voly, 8. *holovnica*, 9. *štadla*, 10. *salášok* pre barance, 11. komora, 12. *chyška*, 13. *hábová komora*, 14. obilná komora, 15. *pajta* na sečku, 16. chlievy. Rekonštrukcia k roku 1940.

Obr. 33. Jalšovik, rodina Očenášovcov. Uprostred sú rodičia — Matúš Očenáš s manželkou. Zľava v hornom rade sú synovia Ďuro, Matúš, Jozef, Jano, nad rodičmi uprostred vnuk od Daudíka, ďalší syn Ondrej a potom nasledujú zaťovia — Jambrich, Kováč a Ďaudík, ktorí nežili v spoločnej domácnosti tejto rozšírenej rodiny. Foto L. Mareš, Krupina, okolo roku 1935.

ločnou strechou boli radené za sebou priestory — izba, tzv. teplá kuchyňa, komora, maštal a stodola. V pôvodnej očenašovskej usadlosti zostali po deľbe hospodáriť na svojich častiach, ale nerozdelených a naďalej v spoločnej domácnosti — Ondrej, jeho bezdetný brat Jozef a ich rodičia. Po smrti rodičov sa navzájom rozdelili aj títo dvaja bratia. Adaptáciou stodoly získal Jozef izbu a kuchyňu, čím sa osamostatnil aj bytovo.

Stachovci v Hrušove¹⁹

Do rozšírenej rodiny Štefana Stachu patrili jeho traja ženatí synovia (obr. 34). V období krátko pred rozdelením v spoločnej domácnosti tejto rodiny bolo 19 členov.

Počas spoločného hospodárenia vlastnili Stachovci lazničku usadlosť, kde mali postavenú zo skál izbu, pitvor a za ním pod spoločnou strechou *salaš*. Osobitne stáli dva hospodárske trakty a v každom z nich boli za sebou radené:

¹⁹ Informácie o rodine Stachovcov v Hrušove poskytol Bernát Stacho, narodený v roku 1890, ktorý bol jedným z členov tejto rozšírenej rodiny.

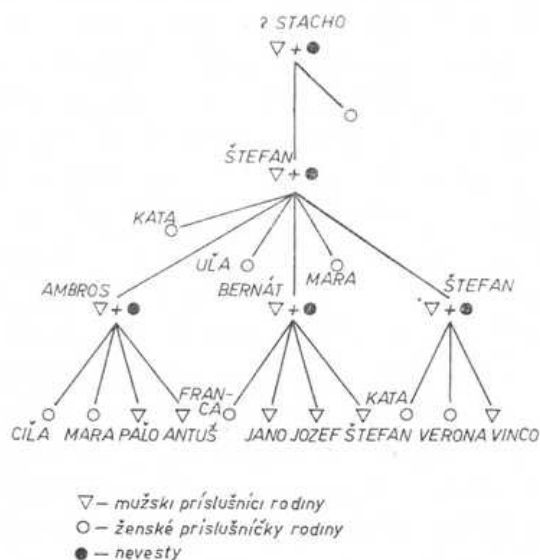
staja, tok (stodola) a kutica s uskladneným krmivom. Všetky uvedené objekty lazničkej usadlosti boli postavené po roku 1908. Predtým tu stála iba zrubeňá chyška, v ktorej boli dva priestory — izba a maštaľ. Okrem toho Stachovci vlastnili v dedine zrubeňý dom (dedičstvo po rodičoch Štefana Stachu), v ktorom boli pod spoločnou strechou radené za sebou chyža, pitvor, komora a maštaľ. Naproti tomuto bol vymurovaný novší dom (takisto dedičstvo Štefana Stachu), ktorý mal dve izby s pitvorom uprostred. K týmto budovám v dedine prikúpil Štefan Stacho na tom istom dvore ďalší murovaný dom, kde bola izba, pitvor, komora a ďalšiu samostatnú komoru, ktorá stála v zadnej časti dvora.

V letných mesiacoch sa celá rodina zdržovala na laze. V izbe okrem pece, stola a lavíc boli aj štyri postele, pre každý manželský pár. V izbe však trvalo spávali iba rodičia, ostatné manželské páry len v chladnejšom období. V letných mesiacoch dospelí i deti spávali v stodole, v kuticiach, po pleviencoch, aj v maštali. V zime odchádzali ženy aj s deťmi z lazú do dediny. Na laze zostávali iba muži, ktorí na nedeľu a niekedy aj v týždni schádzali tiež do dediny, vždy okrem jedného, ktorému pripadlo držať stráž.

U Stachovcov za spoločný stôl sadali muži i ženy. Naboku jedávali iba deti.

V roku 1936 sa Stachovci krátko po otcovej smrti rozdelili. Pozemky dedili synovia i dcéry. Stavebné objekty na laze iba synovia. Ambrós podľa zaužívanej dedičskej zvyklosti dostal ako najstarší syn obytnú časť, spolu aj so salašom, ktorý tvoril s ňou jeden trakt. Bernátovi a Štefanovi pripadli hospodárske trakty, ktoré stáli osobitne a obidva boli takmer rovnaké. Títo si z kutíc zadaptovali izby a do nich sa so svojimi rodinami po rozdelení aj presťahovali. Po niekoľkých rokoch si postavili Bernát i Štefan nové domy na pôvodnej stachovskej lazničkej usadlosti, kde okrem izby mali už aj tzv. teplú kuchyňu a komoru.

Budovy v dedine sa rozdelili, podobne ako pozemky, medzi synov i dcéry. Murovaný dom, ktorý bol otcovským dedičstvom, dostal Štefan. Z prikúpeného domu izba a pitvor pripadli Bernátovi a Ambrózo, pretože dedil obytnú časť na laze, dostal iba komoru z prikúpeného domu. Prikúpenú komoru, ktorá stála vo dvore samostatne, získala Uľa. Mara zdedila celý zrubeňý dom. Kata z týchto budov nemala podiel, pretože ju z majetku dávnejšie pred deľbou vyplatili.

Obr. 34. Stachovci v Hrušove pred r. 1936. Vysvetlivky ako pri obr. 1.

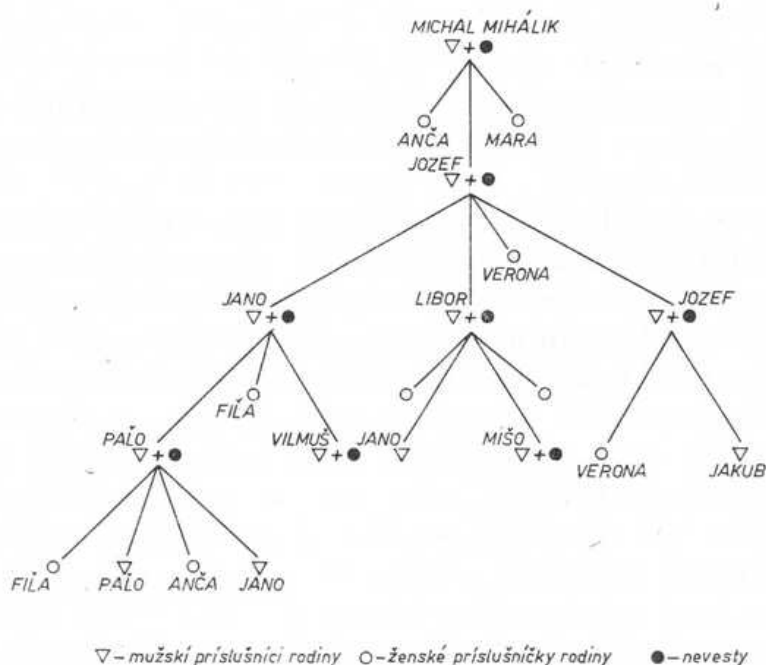
V spoločnej domácnosti Mihálikovcov žili okrem rodičov ich ženatí synovia s potomkami (obr. 35), čím sa táto rozšírená rodina v období pred rozdelením rozrástla na 20 členov.

Na lazničkej usadlosti Mihálikovcov (obr. 36) boli pred deľbou v roku 1937 okrem hospodárskych objektov vymurované aj dva obytné trakty. Dom I. s izbou, pitvorom a komorou postavil ešte starý otec informátora a dom II. s izbou, tzv. teplou kuchyňou a komorou už jeho otec.

K hospodárskej usadlosti Mihálikovcov patrila ešte murovaný dom v dedine (dedičstvo po rodičoch informátorovho otca), kde boli pod spoločnou strechou radené za sebou predná izba, kuchyňa, zadná izba, komora a maštál.

V priebehu roka sa dom v dedine využíval iba v nedeľu a vo sviatok, kedy schádzali z lazú do dediny takmer všetci členovia rodiny, okrem dospelých, ktorému pripadol na laze dozor. V zimnom období sa zdržovali v dedine školo-povinné deti, niektorá zo žien, ktorá sa o deti starala, alebo aj viaceré ženy, ktoré sa sem zišli k výrobe plátna alebo k iným prácam.

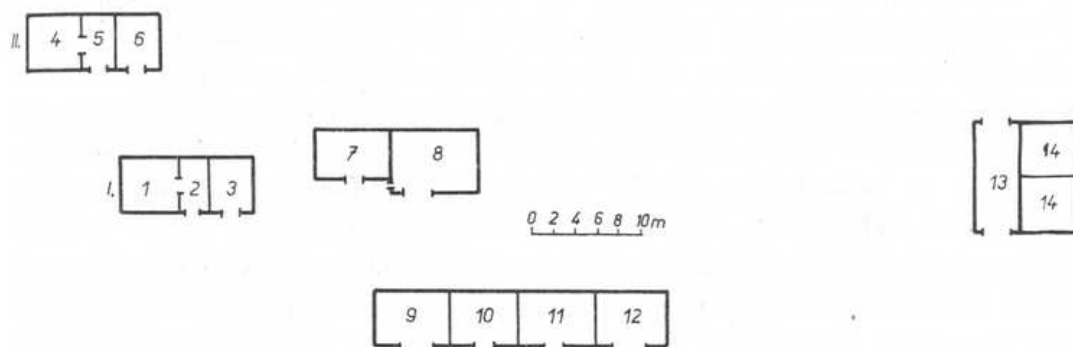
Trvalým bydliskom Mihálikovcov bol laz. Strava sa pripravovala v izbe domu I. a sem sa celá rodina schádzala aj ku spoločnému stolu. Okrem obvyklého zariadenia (pec, stôl, lavice) v tejto izbe bola aj jedna posteľ, na korej spával syn Jozef so ženou. Rodičia spávali v izbe domu II. Ďalej tu bola posteľ

Obr. 35. Mihálikovci v Hrušove pred r. 1937. Vysvetlivky ako pri obr. 1.

²⁰ Informácie o rodine Mihálikovcov poskytol Libor Mihálik, narodený v roku 1887, ktorý bol jedným z členov tejto rozšírenej rodiny.

pre vdovu po synovi Janovi a tiež postel pre Janovho syna Paľa so ženou. Syn Libor so ženou používal posteľ, ktorá bola umiestnená v kuchyni domu II. Keďže deti sa v zimnom období zdržovali v dedine, na laze spávali najčastejšie na sene v stodolách, tzv. tokoch, menšie deti medzi rodičmi a v kolískach.

Obr. 36. Laznícka usadlosť Mihálikovcov v Hrušove. 1. *chýža*, 2. *pitvor*, 3. *komora*, 4. *chýža*, 5. *teplá kuchyňa*, 6. *komora*, 7. *staja*, 8. *tok*, 9. *tok*, 10. *komora na obilie*, 11. *staja*, 12. *tok*, 13. *holovnica*, 14. *štala*. Rekonštrukcia k roku 1937.

V roku 1937 sa Mihálikovci rozdelili na štyri častky. K jednotlivým podielom z majetku patrili nasledovné časti stavebných objektov:

Vdova po Janovi dostala na laze hospodársky trakt (9–12) a z domu v dedine zadnú izbu a komoru. Pre samostatné bývanie na laze si táto vetva zadaptovala tzv. *tok* vedľa komory.

Liborovi pripadol z lazníckej usadlosti celý dom II., preto v dedine dostal iba časť dvora ako stavebný pozemok, ale keďže jeho žena zdedila v dedine po rodičoch izbu s kuchyňou, nestaval na rodičovskom dvore.

Jozef získal na laze stodolu (13–14), v ktorej priestory zvané *štala* prestaval na maštal a komoru, pred ne pristavil ešte izbu, kde sa so svojou rodinou po rozdelení aj presťahoval. Z domu v dedine mu pripadla predná izba, kuchyňa a maštal.

Štvrtým podieľníkom bola sestra uvádzaných bratov, ktorá získala z lazníckej usadlosti celý dom I. a maštal so stodolou (7–8). Z domu v dedine, podobne ako jej brat Libor, dostala iba časť záhumnia na stavebný pozemok.

Z h r n u t i e

V tejto časti príspevku využijem predehádzajúci konkrétny materiál k súhrnnejšiemu ozrejmieniu spôsobu bývania rozšírených foriem rodiny. Vychádzam pritom z tézy, že jedným zo základných faktorov, ktoré stimulovali či determinovali vznik a všeobecné rozšírenie určitých foriem obydla, je sociálny činiteľ. A keďže v tomto zmysle sociálnou stránkou domu je rodina, nevyhnutne sa musíme zaoberať otázkami, do akej miery tá-ktorá forma štrukturálneho uspo-

riadenia spoločnosti, ktorej potreby má dom uspokojovať, pôsobila na dispozičné riešenie domu, na spôsob využívania jeho jednotlivých priestorov ako aj na celkovú cirkuláciu života v dome. Preto hneď v úvode pristupujem k rozboru sociálnych momentov skúmaného javu, presnejšie, k rozboru štruktúry rozšírených rodín, ktoré boli charakterizované vo vyššie uvedených popisoch.

Pod pojmom *rozšírená rodina* (na rozdiel od *individuálnej rodiny*, ktorej zloženie vytvára jeden manželský pár a jeho slobodné deti) budem chápať akúkoľvek konglomeráciu viacerých manželských párov s ich potomkami, ktoré sú navzájom spojené príbuzensky, majetkovo, rezidenčne a konzumne. Termín *rozšírená rodina* je v slovenskej etnografickej spisbe novšieho dáta.²¹ Oproti iným termínom — *rodový byt*, *záduha*, *zádušný život*, *patriarchálna veľkorodina*, prípadne len *veľkorodina*, *viacgeneračná rodina*, *bratská rodina*, atď. — s ktorými pracovala pri označovaní tejto rodinnej formy staršia i novšia literatúra, zdá sa, že termín *rozšírená rodina* je dostatočne výstižný i všeobecný a neprejavujú sa v ňom tendencie hľadať v slovenskom recentnom materiáli analógie či už s obdobnými formami rodiny, ktoré boli popísané v minulom storočí u južných a východných Slovanov,²² alebo s formami rodiny, ktoré boli rekonštruované pre rodové zriadenie Slovanov.²³ Pre termín *rozšírená rodina*, ktorý predbežne považujem len za pomocný, som sa rozhodol aj z toho dôvodu, že v tomto príspevku pracujem s materiálom úzko ohraničenej oblasti niekoľkých obcí bývalej hontianskej stolice, ktorý zachytáva pomerne krátke časové obdobie od konca 19. storočia po druhú svetovú vojnu. Pre riešenie terminologických otázok bude vhodnejšia práca, skúmajúca formy rodiny v širších priestorových i časových súvislostiach.

Lokálne termíny pre rozšírenú formu rodiny, ktoré som zaznamenal pri výskume v Honte, sú *veľká rodina* a *veľká čelad*. Z hľadiska skúmanej problematiky sú z lokálnych termínov podstatné iba tieto dva, pretože postihujú štruktúru rodiny. Ostatné lokálne termíny súvisiace s rozšírenou formou rodiny v Honte, sú viac-menej popisné a vyjadrujú konzumnú alebo rezidenčnú stránku skúmaného javu — *na jednom chlebe*, *z jedného hniezda*.

²¹ Používať ho začala Soňa Švecová, najprv v práci *Klasifikácia rodinných foriem v slovenskom materiáli*, Český lid, 53, 1966; 85–89; tento termín aj s vymedzením jeho obsahu sa nachádza aj v práci tej istej autorky — *Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch a postavenie ženy v rodine*, Slovenský národopis, 15 1967, 321–385.

²² Na myslím mám niektoré staršie práce, z nich predovšetkým J. L. Pič, *Rodový byt na Slovensku a v uherské Rusi*, Časopis Musea Království českého 52, 1878; J. Pohl, *Záduha na území detvanském na Slovensku*, Sborník československé společnosti zeměpisné, 30, 1924; B. Varsík, *Po stopách zádušného života v okolí Topolčianok*, Sborník Matice slovenskej, 8, 1929. O interpretácii slovenského materiálu, ktorá sa ho snažila stotožniť s podobnými javmi u iných národov, svedčí aj samotná terminológia, použitá v nadpisoch citovaných prác.

²³ Tendenciu projektovať alebo aspoň dokázať kontinuitu rozšírených foriem rodiny na Slovensku z 20. storočia, s obdobnými formami rodiny Slovanov z obdobia predtriedneho zriadenia, nachádzame v niektorých prácach O. Nahodila. Z nich uvádzam z tohto hľadiska najpodstatnejšiu — *K otázce o velkorodině a jejím rozkladu u východoslovenských Ukrajinců*, Československá etnografie, 1, 1953.

Pojem *rozšírená rodina* je natoľko široký, že možno do neho zhrnúť rodiny s najrozmanitejšou štruktúrou. Táto pestrosť je podmienená viacerými okolnosťami.

Štruktúra, čiže zloženie a početnosť konkrétnej rozšírenej rodiny sa v priebehu jej existencie mení. Teda štruktúra rozšírenej rodiny v počiatočnej fáze býva spravidla odlišná oproti nasledujúcim fázam, v ktorých sa rodina rozrastá, aj oproti fáze, ktorá bezprostredne predchádza segmentáciu rodiny. Táto odlišnosť je spôsobená tým, že zloženie rozšírenej rodiny sa v priebehu jej existencie mení jednak v dôsledku populačného prírastku, ďalej sobášom v prírastkovej generácii a potom úmrtím najstaršej generácie.

Rozmanitosť štruktúry rozšírených rodín je závislá aj na rozdielnych pomeroch v tom-ktorom prípade. Na nerovnakom počte sobášených potomkov, ktorí zostávajú na rodičovskom majetku a ďalej, či po sobáši zostávajú s rodičmi len synovia, synovia spolu aj s dcérami alebo len dcéry.

Na rozmanitosť štruktúry rozšírených rodín vplýva aj dĺžka spoločného hospodárenia, čím sa v dôsledku sobášov v dorastajúcich generáciách a úmrtím najstarších generácií mení stupeň príbuznosti jednotlivých spoločne hospodáriacich vetiev.

A napokon, keďže rodina existuje v neustálom procese narastania a delenia, diferencovanosť štruktúry rozšírených rodín podmieňuje ešte aj to, kto vytvára základ novej rodinnej jednotky po segmentácii. Výskumy ukazujú, že to nebýva vždy iba individuálna rodina.

I. Z hľadiska štruktúry najjednoduchší typ rozšírenej rodiny reprezentuje ideálna schéma, ktorá predpokladá, že v každej generácii sa vychová iba jeden potomok. Základ rozšírenej formy rodiny vzniká okamihom sobáša tohto potomka, ktorý zostáva aj naďalej v spoločnej domácnosti rodičov. Týmto faktom zloženie individuálnej rodiny štrukturálne prerastá v rozšírenú rodinu, v ktorej okrem manželského páru rodičov sa nachádza aj manželský pár syna (prípadne dcéry). K prvej zmene zloženia rozšírenej rodiny dochádza populačným prírastkom manželského páru syna, k druhej jeho sobášom a k tretej populačným prírastkom aj v generácii vnuka. Vzhľadom na priemerný vek života ľudí v našich podmienkach, na ďalších zmenách zloženia rodiny sa okrem populačných prírastkov a sobášov v mladých generáciách začínajú podieľať aj úmrtia v generáciách najstarších.

Pri existujúcej dedičskej zvyklosti, že majetok prechádza do vlastníctva nasledujúcej generácie dedičstvom až po smrti generácie predchádzajúcej, segmentácia rozšírenej rodiny tohto typu neprichádza do úvahy. To znamená, že pri optimálnej vekovej hranici starcov by v zložení takejto rodiny mal byť manželský pár rodičov, manželský pár ich syna (dcéry), manželský pár ich vnuka (vnučky) a populačný prírastok vnuka. Celkový počet rodinných príslušníkov by nemal prerásť 5–7 členov.

Prakticky možno tento typ rozšírenej formy rodiny projektovať do jednodetného systému. Z toho vyplýva, že pri zachovaní ideálnej schémy (jeden vychovaný potomok v každej generácii), by v jednodetnom systéme mala byť

individuálna rodina skôr výnimkou ako pravidlom. Avšak pri patrilokálnom usadzovaní sa mladomanželov a všeobecnom zachovávaní endogamnosti dediny, rodičia dcér nemajú pri jednodetnom systéme možnosť štrukturálne opäť prerásť v rozšírenú rodinu (samozrejme po smrti vlastných rodičov, lebo dovtedy ňou spravidla sú). V ideálnej schéme nie, ale prakticky áno. Buď porušením princípu patrilokálnosti, alebo tým, že v spoločnej domácnosti mladého manželského páru žijú okrem rodičov muža aj rodičia ženy.²⁴

Hoci tento typ rozšírenej rodiny je čo do frekvencie v skúmanej oblasti najrozšírenejší (pochopteľne, že nie v jeho ideálnej schéme), vo svojom príspevku ho neakceptujem, pretože z hľadiska bývania a formy obydlija, ktorá mu zodpovedá, som nezaznamenal podstatnejšie rozdiely oproti spôsobu bývania individuálnych rodín.

II. Druhým najbežnejším typom rozšírenej formy rodiny sú prípady, keď pri vyššom populačnom priemere zostávajú po sobáši v spoločnej domácnosti s rodičmi všetci ich mužskí potomkovia (dcéry po vydaji spravidla prechádzajú do rodiny svojho muža a na rodičovskom zostávajú iba v prípade nedostatku synov). Spoločné hospodárenie rodičov a synov s ich rodinami je podmienené ustálenou dedičskou zvyklosťou, že rodinný majetok sa môže rozdeliť až po smrti rodičov. V dôsledku toho sa zloženie týchto rodín okrem manželského páru rodičov rozrastá o viaceré manželské páry ich synov, ďalej o generáciu vnukov a v niektorých prípadoch aj manželstvom niektorého z najstarších vnukov. Početnosť rodiny tohto typu sa približuje niekedy až k číslu 20 duší. Jedným z jej základných znakov je, že takáto rodina sa spravidla delí bezprostredne po smrti rodičov, (niekedy už po smrti otca, ktorý figuruje ako vlastník rodinnej usadlosti). Segmentáciou rodiny tohto typu vznikajú viaceré individuálne rodiny, ktoré sobášom svojich potomkov prerastajú opäť v rozšírenú formu.²⁵ Z popisovaných rodín v prvej časti príspevku tento typ rozšírenej rodiny reprezentujú Vician-Miškovci v Litave (obr. 1), Sedmákovci v Bzovíku pred rokom 1939 (obr. 25), Očenášovci v Jalšovíku (obr. 31), Stachovci a Mihálikovci v Hrušove (obr. 34, 35).

III. Štruktúra tohto typu rodiny si po určitú fázu zachováva spoločné črty s predchádzajúcim typom. A síce po fázu, keď v zložení rodiny sa okrem manželského páru rodičov nachádzajú aj manželské páry ich viacerých synov a ich deti. Pri predchádzajúcom (druhom) type, po smrti rodičov dochádza spravidla

²⁴ Problematiku štruktúry rodiny v obciach s prevládajúcim systémom jednodetstva som neskúmal, nemôžem sa k nej vyjadriť. Preto uvádzam príklad, tohto druhu v skúmaných obciach síce ojedinelý, ktorý som zaznamenal v Hrušove, kde po sobáši jedináčkov Štefana Kamasa a Márie Husákovcej, v spoločnej domácnosti s nimi začali žiť rodičia oboch manželov. Na výnimočnosť tohto riešenia zaiste mala vplyv skutočnosť, že tieto dovtedy nemajetné rodiny (Husák bol obecným juhásom, Kamas lesným zamestnancom), ktoré spájalo svatovstvo, spoločne kúpili v roku 1906 majetok v odľahlej časti chotára, na ktorom založili laz a začali ho spoločne obrábať, spoločne sa stravovať i bývať. Potomkov tejto rodiny dodnes označujú Kamas-Husákovci.

²⁵ Podrobnejšie sa klasifikáciou rodinných foriem z oblasti Hontu zaoberá už citovaná práca J. Botíka.

k rozdeleniu rodiny. Avšak pri tomto (treťom) type rozšírenej rodiny, manželské páry synov s ich potomkami sa po smrti rodičov nerozdelia, pokračujú aj naďalej v spoločnom hospodárení. Na rozdiel od predchádzajúceho typu zo zloženia takejto rodiny vypadli rodičia, takže najstaršiu generáciu predstavujú nerozdelení bratia.²⁶ Dĺžka spoločného hospodárenia nerozdelených bratov nebýva stimulovaná (ako napr. pri predchádzajúcom — druhom type — úmrtím rodičov). K deľbe dochádza obyčajne v období sobáša ich synov alebo krátko po ňom, čím sa v zložení takejto rodiny objavujú aj manželské páry bratancov prvého stupňa s ich deťmi, takže pri tomto type rodiny počet členov spoločnej domácnosti neraz presahuje 20 duší. V takýchto prípadoch ešte nebýva porušovaná zásada, že rodina sa delí v každej generácii. Sprievodným javom segmentácie rozšírenej rodiny tohto typu býva, že zloženie jednotlivých osamostatnených vetiev predstavuje opäť rozšírenú rodinu, avšak oproti predchádzajúcej zo zúženým príbuzenským okruhom a nepomerne nižšou početnosťou. Z opisovaných rodín ako príklad takejto tzv. *bratskej rodiny* možno uviesť zloženie Sedmákovcov v Bzovíku pred rokom 1892 (obr. 24), zloženie Matejkovcov z Horných Mladonic pred rokom 1914 (obr. 23) a zloženie Kamasovcov z Litavy (obr. 12).

IV. Zostáva ešte klasifikovať posledný — štvrtý typ rozšírenej formy rodiny, ktorý som zaznamenal pri výskumoch v Honte. Pri tomto type sa po prvýkrát objavuje porušenie princípu delenia rodiny v každej generácii. To znamená, že rodina, ktorá dosiahne štruktúru tzv. *bratskej rodiny*, sa v priebehu života nerozdelených bratov (ktorí predstavujú najstaršiu generáciu v zložení rodiny), nerozdelí. Táto generácia neuskutoční segmentáciu, ale až generácia ich potomkov. Týmto sa v zložení rodiny vyskytujú aj manželské páry bratancov druhého stupňa s ich deťmi a početnosť takýchto rodín dosahuje, ba aj prevyšuje 30 členov spoločnej domácnosti. Tento typ rozšírenej rodiny spomedzi popisovaných príkladov v prvej časti príspevku reprezentujú Balkovci v Litave (obr. 7) a Matejkovci v Horných Mladoniciach pred rokom 1889 (obr. 22). Je pri ňom pozoruhodné, že napr. po rozdelení Balkovcov základ novovzniknutých samostatných vetiev vytvorili v jednom prípade dve rodiny, ktorých zloženie predstavuje rozšírenú formu rodiny typu tzv. *bratskej rodiny* (v tomto prípade by sa malo skôr hovoriť o tzv. *sesterskej rodine*, pretože po rozdelení Balkovcov spoločnú domácnosť vytvorili prístavkovia Moniš s Fekiačom pri Jakubových dcérach Mare a Kate) a vo viacerých prípadoch štruktúra novovzniknutých samostatných rodín po deľbe zodpovedala rozšírenej forme rodiny, klasifikovanej ako typ II.

K štvrtému typu rozšírenej formy rodiny zaraďujem aj prípady, keď počas spoločného hospodárenia vypadlo zo segmentácie viac ako jedna generácia, to znamená, že rozdelenie rozšírenej rodiny sa neuskutočnilo v priebehu viacerých generácií za sebou. Spomedzi skúmaných rodín ako príklad uvádzam Rohoškovcov v Trpíne (obr. 18). Na základe informácií žijúcich príslušníkov nebolo možné

²⁶ Túto formu rodiny popísal už J. L. Pič v citovanej práci a pri jej charakteristike použil termíny *bratská rodina* a *rodina nerozdelených bratov*. K týmto termínom sa najnovšie prihlásila aj Soňa Švecová vo viacerých citovaných prácach.

spoľahlivo určiť stupeň príbuznosti jednotlivých spoločne hospodáriacich vetiev Rohožkovcov. Podrobnejšie objasnenie štruktúry tejto rodiny môže sprostredkovať v súčasnosti iba archívny výskum, ku ktorému som sa zatiaľ nedostal.

V súvislosti s klasifikáciou rodinných foriem vynára sa aj otázka rozšírenia, frekventovanosti a kvantitatívneho pomeru jednotlivých foriem rodiny, či už v rámci jednej dediny alebo v rámci toho-ktorého regiónu.²⁷ Konštatujem, že túto otázku možno v skúmanej oblasti riešiť predbežne iba hypoteticky. Komplikácie spôsobuje predovšetkým nedostatok konkrétneho materiálu, ktorý by umožňoval získať prehľad o proporcionálnom rozvrstvení existujúcich rodinných foriem hlavne z tých časových období, v ktorých existovali doteraz opísané formy rozšírených rodín.²⁸

Z hľadiska problematiky tohto príspevku je ďalej otáznе, do akej miery sú určité formy bývania podmienené hromadným rozšírením tých-ktorých foriem rodiny. Domnievam sa totiž, že už permanentný výskyt rozšírených rodín, hoci aj v neveľkom zastúpení, môže byť dostatočným impulzom pre vznik niektorých diferencií v spôsobe bývania. Analógie pre túto domienku možno nájsť napr. v modifikácii, prípadne aj v zásadnej zmene funkcie jednotlivých priestorov domovej dispozície v dôsledku pôsobenia niektorých hospodárskovýrobných momentov.²⁹

K otázke kvantitatívneho pomeru individuálnej a rozšírenej formy rodiny v období posledných desaťročí 19. storočia a prvých dvoch-troch desaťročí 20. storočia, možno vysloviť predpoklad, ktorý poskytuje aspoň približnú predstavu o pomeroch v skúmanej oblasti. V tomto období sa prejavovala všeobecná tendencia spoločného hospodárenia rodičov s rodinami ich sobášených detí (synov), a to všade, kde rozsiahlosť hospodárskej usadlosti vytvárala pre to primerané podmienky. Hospodársku závislosť synov a ich rodín podmieňoval jednak nedostatok zárobkových možností v iných hospodárskych odvetviach a potom ustálená dedičská zvyklosť, podľa ktorej si deti mohli nárokovať podiel z majetku rodičov iba po ich smrti. Za takejto situácie neveľká časť majetkovo najslabších rodín, v ktorých potomkovia po sobáši nemohli nájsť obživu, spravidla štruktúrne neprerastala v rozšírené rodiny. V ostatných rodinách, za predpokladu, že k deleniu dochádzalo v každej generácii podľa uvedených zásad, prebiehal nepretržitý proces štruktúrneho prelínania sa rozšírených a individuálnych foriem

²⁷ Otázkou frekventovanosti rozšírených rodín v súvislosti s rozborom bytových pomerov na Slovensku sa zaoberá S. Š v e c o v á, *Ludové obydlie a rodinné formy na Slovensku*, c. p. Došla tu aj k záverom, ktoré sú zovšeobecnením tejto otázky v celoslovenských pomeroch.

²⁸ V obdobných situáciách sa obyčajne berú na pomoc štatistické údaje o priemernom počte obyvateľov jedného domu. Dávajú síce istú orientáciu, lenže tieto čísla nehovoria nič o štruktúrnej konglomerácii príslušníkov domácností, preto sa domnievam, že ich pri riešení týchto otázok možno akceptovať iba podmienne.

²⁹ Na mysli mám napr. existenciu špecifických foriem plátenníckych a vinohradníckych domov v niektorých oblastiach Slovenska, pričom ani jedno z týchto zamestnaní nemuselo byť v rámci dediny, z ktorých poznáme uvádzané domy, prevládajúcim zdrojom obživy obyvateľov a na druhej strane, v súvislosti s týmito zamestnaniami nevznikli všade aj adekvátne formy obydlií.

rodiny. To znamená, že vzájomný pomer týchto dvoch foriem rodiny bol takmer vyrovnaný, s čiastočnou prevahou individuálnej rodiny.³⁰ Je pochopiteľné, že aj pri takomto pomerne vysokom zastúpení rozšírených rodín, či už v rámci jednej dediny alebo širšej oblasti, iba nepatrná časť rodín dosahovala počet 20 členov spoločnej domácnosti a ešte nepatrnejšia časť porušovala princíp delenia v každej generácii, čo mohlo viesť k rozrasteniu rodiny na vyše 20 a niekedy až do 30 členov. Výskyt takýchto prípadov je ojedinelý a pri výskume bol zaznamenaný iba v niektorých obciach.

Prejdime teraz k rozboru kultúrnej stránky skúmaného javu, t. j. k objasneniu spôsobu bývania rozšírených rodín, k ozrejmeniu domovej dispozície a funkcie jednotlivých priestorov domu.

Keďže rozšírená rodina vyrastá z rodiny individuálnej, potom aj základ, z ktorého sa rozvíja forma obydlija rozšírenej rodiny, musíme hľadať v obydlí, ktoré zodpovedá jednoduchšej forme rodiny.

V období prelomu posledných dvoch storočí prevládajúcou formou obydlija v skúmanej oblasti bol dom (murovaný alebo zrubený), ktorého pôdorysná dispozícia bola najčastejšie trojpriestorová a pozostávala z izby, pitvora — zväčša už s oddelenou čiernou kuchyňou v zadnej časti a komory. Ide teda o bežný typ trojpriestorového komorového domu, v ktorom zhruba od dvadsiatych rokov tohto storočia pitvor s čiernou kuchyňou začala nahradzvať tzv. teplá kuchyňa a niekedy býval tento základný počet priestorov rozmnožený o zadnú izbu. Tieto zmeny však z hľadiska skúmanej problematiky vzťahu rodinných a domových foriem nie sú podstatné.

Základnou obytnou miesnosťou trojpriestorového komorového domu bola izba, spravidla najrozmernejší priestor obytnej časti domu (5×5 — 6×6 m) a zároveň aj jeho jediná vykurovaná a svetlá miestnosť. V izbe sa rodina schádzala ku spoločnému stolu, v niektorých prípadoch sa v nej aj varilo, v zime sa tu vykonávali viaceré domáce práce žien i mužov, odbavovali sa tu spoločenské udalosti rodiny a v izbe sa okrem toho aj spávalo. Podľa potreby bývali v izbe umiestnené 1—3 posteľe.

Pre úplnosť k funkciám ostatných priestorov popisovaného typu domu uvádzam, že pitvor ako komunikačný uzol domu býval zväčša prázdny alebo poloprázdny priestorom, čierna kuchyňa slúžila na prípravu jedál a komora bola skladištom obilia, potravín, šatstva a niektorých ďalších vecí.

Dom s uvedenou dispozíciou a spôsobom využívania jednotlivých priesto-

³⁰ Pre ilustráciu uvediem pomery v obci Hrušov, v ktorej nedošlo ku kolektivizácii a ktoré zachytávajú stav z roku 1964. Výskum zloženia 94 rodín tejto obce (z celkového počtu 262) ukázal, že v uvedenom roku bolo ešte stále 40 % troj- a štvor- generačných rodín, čo z hľadiska štruktúry predstavuje rozšírenú formu. Pritom medzi jednogeneračnými rodinami bolo vysoké percento manželských párov a ovdovelých, ktorých sobášene deti žili v osobitných domácnostiach. Na tejto intenzívnej individualizácii rozšírených rodín sa v súčasnosti podieľal nevýhodný systém vyrubovania hospodárskych dávok z nerozdelených majetkov a tiež nevýhodný systém vyplácania starobných dôchodkov rodičom, ktorí žili v spoločnej domácnosti s rodinou niektorého zo svojich potomkov. Porovnaj J. B o t í k, c. p.

rov, vyhovoval nielen individuálnej forme rodiny, ale aj menej početným rozšíreným rodinám. Tam, kde všetky postele obsadili manželské páry, menšie deti spávali v kolískach, medzi rodičmi a starými rodičmi, odrastenejším deťom sa upravovalo lôžko na laviciach pozdĺž obvodu izby, na laviciach pod pecou, niekedy aj na peci, prípadne na zemi, alebo boli v izbe ešte aj znížené zasúvacie postele. Pri využití všetkých možností zmestila sa v izbe na noc 12 i viacčlenná rodina.

Spomedzi skúmaných obcí príkladom pre takéto riešenie bývania, a to nielen individuálnych, ale aj rozšírených rodín, je obec Hrušov. Pri výskume 94 rodín v Hrušove (sledoval som pomery v súčasnej generácii i v generácii rodičov), z ktorých v čase výskumu 40 % predstavovalo rozšírenú formu a v generácii rodičov vo viac ako desiatich prípadoch sa počet členov spoločnej domácnosti pohyboval v rozsahu 15–20 duší, nezaznamenal som ani v jednom prípade odchýlku od uvedenej formy obydliia a funkcie jednotlivých priestorov domu.

Tým, že v prevažnej väčšine rodín tejto obce a pri rozšírených rodinách pravidelne, súčasťou rodinného hospodárstva bola aj laznička usadlosť s obytnou časťou, k stiesnenejším bytovým pomerom dochádzalo iba zriedkakedy. Keďže každá rodina okrem domu v dedine vlastnila aj dom na laze, málokedy sa stávalo, že všetci členovia rodiny boli sústredení na jednom mieste. V zime väčšina žien, ďalej malé a školopovinné deti, bývali v dedine. Chlapi sa zdržovali v priebehu celého roku väčšinou iba na laze. A keď sem za nimi prišli v lete aj ostatní, v izbe spávali zväčša iba rodičia, ostatní spávali vonku v stodolách, na povalách, prípadne inde, ako o tom svedčia napokon aj príklady popisovaných rodín Stachovcov a Mihálikovcov.³¹

Spôsob bývania rozšírených rodín v Hrušove (aj tých najpočetnejších a štruktúrne najrozvetvenejších) z hľadiska domovej dispozície a využívania jednotlivých priestorov, nevykazuje v porovnaní so spôsobom bývania individuálnych rodín žiadne diferencie formy. Pomery v Hrušove reprezentujú jeden spôsob, ktorým rozšírené rodiny riešia svoje problémy bývania. Vzhľadom k tomu, že celá skúmaná oblasť má lazničke osídlenie a je z hľadiska kultúry a spôsobu života silne integrovaná, takéto riešenie bytovej otázky rozšírených rodín možno nielen predpokladať, ale aj nájsť vo väčšine obcí.

Druhý spôsob bývania rozšírených rodín reprezentuje väčšina uvádzaných príkladov v prvej časti tohto príspevku. Oproti predchádzajúcemu riešeniu zaznamenal som v súvislosti s týmito rodinami zmeny, ktoré sa pokúsím teraz podrobnejšie rozobrať.

Podstatou zmien, ktoré pôsobili na vznik a rozšírenie odlišného spôsobu

³¹ Skutočnosť, že Stachovci ešte počas spoločného hospodárenia prikúpili ďalší dom v dedine, a že Mihálikovci, takisto počas spoločného hospodárenia, postavili ďalší obytný trakt na laze, v ktorom navyše časť ich rodiny aj bývala, treba chápať ako ojedinelé a atypické riešenie, ktoré sa pri hlbkovom výskume v Hrušove nevyskytovalo. Podstatné je, že v oboch prípadoch získaním ďalších obytných budov tieto rodiny sledovali zámer zmierniť zložitosť bytových pomerov po rozdelení a nie počas spoločného hospodárenia, čo sa však navzájom nevylučuje.

bývania rozšírených rodín v niektorých obciach skúmanej oblasti, sú diferencie v riešení problému spávania. Keďže v súvislosti s obydliami, o ktorých bude reč, boli zaznamenané zásadné zmeny v spôsobe využívania niektorých priestorov, z hľadiska skúmanej problematiky je teraz potrebné objasniť, do akej miery sa tieto diferencie odrazili na forme bývania.

Zmeny sa týkajú predovšetkým komory, ktorú rodina začala využívať ako spálňu. Je pozoruhodné, že vo väčšine popisovaných rodín sa komora nevyužívala na spávanie len ako pomocný priestor, ktorý by mal odbremeniť v tomto ohľade preťaženú izbu. Naopak, komora vo funkcii spálne mala z tohto aspektu jednoznačný charakter, pretože v tomto priestore spávala prevažná časť rodinných príslušníkov a v nejednom prípade aj všetci členovia rodiny.

Natíska sa otázka, čo zapríčinilo takýto odlišný spôsob bývania. Zdá sa, že príčiny treba hľadať v štruktúre a početnosti rodiny. Sústreďme preto pozornosť na pomery v popisovaných rodinách, s ktorými uvádzané riešenie priamo súvisí.

V záverečnej fáze spoločného hospodárenia žilo v nerozdelennej domácnosti Matejkovcov v Horných Mladoniciach 5 manželských párov s celkovým počtom 16 rodinných príslušníkov. V rodine Rohoškovcov v Trpíne bolo 9 manželských párov a vyše 20 členov spoločnej domácnosti. U Hraškovcov v Trpíne 7 manželských párov sa rozrástlo na 22 duší jednej rodiny. Kamasovci v Litave s 8 manželskými pármí dosiahli 20 členov. V spoločnej domácnosti Vician-Miškovcov bolo 6 manželských párov a 24–26 rodinných príslušníkov. V zložení rodiny Balkovcov v Litave žilo v poslednej fáze pred rozdelením 12 manželských párov a 34 duší.

Ako o tom svedčia popisy v predchádzajúcej časti príspevku, každá z uvádzaných rodín žila v dome, ktorý bol trvalým bydliskom všetkých rodinných príslušníkov, kde každý člen mal vyhradené svoje miesto na spávanie bez ohľadu na to, či v niektorých prípadoch sa časť rodiny prechodne zdržovala mimo tohto trvalého obydlia. Je zrejmé, že za takejto situácie sa otázka spávania, pri uvedenej početnosti rodín, stávala vážnym problémom. Aj keď nebudeme v tejto súvislosti brať do úvahy deti a slobodných, už aj skutočnosť, že každý manželský pár musí mať svoju vlastnú posteľ naznačuje, že v izbe, ktorá ani v jednom z uvádzaných príkladov nepresiahla obvyklé rozmery 5×5 — 6×6 m, nebolo možné umiestniť 5 a už vonkoncom nie 8 alebo 12 postelí. Muselo sa preto hľadať iné riešenie.

Vo všetkých uvádzaných príkladoch sa tento problém riešil spávaním v komore. Zmena funkcie tohto priestoru sa odrazila v jeho zväčšených rozmeroch. Dĺžka komory na spávanie mala u Vician-Miškovcov 7 m, u Balkovcov 8 m, u Kamasovcov 8 m, u Hraškovcov 6 m, u Rohoškovcov 10 m, u Matejkovcov 7 m, atď. O potrebe rozmernejších komôr na spávanie svedčí skutočnosť, že sa do tohto priestoru uchýľovala na noc prevažná časť rodiny, ako napr. u Vician-Miškovcov a Matejkovcov, ktorí mali v komore 4 posteľe a v izbe iba po dve. Vo viacerých prípadoch sa v izbe nenachádzala žiadna posteľ, takže všetci členovia rodiny spávali iba v komore, ako napr. Balkovci, ktorí mali v komore 14 postelí, Kamasovci 9, Rohoškovci 11, Hraškovci 8, atď.

Z uvedených údajov, keď sa v rodinách počet manželských párov pohyboval v rozsahu 5—12 a celkový počet rodinných príslušníkov v rozsahu 16—34 duší, vysvitá, že v takýchto prípadoch izba nemohla pri obvyklých rozmeroch slúžiť aj na spávanie. Nielen preto, že prakticky bolo nemožné rozložiť v nej patričný počet postelí. Odhliadnúc od tejto praktickej zábrany, prítomnosť postelí by totižto bránila izbe plniť ďalšie funkcie, ktoré jej prislúchajú.

Rodine s vysokým počtom členov spoločnej domácnosti vyhovovala izba, v ktorej sa mohli všetci príslušníci pómestiť za spoločným stolom. Je síce pravda, že za stolom sedávali obyčajne iba chlapi, ale okolo stola a pozdĺž celého obvodu obiehali izbu dlhé praktické lavice, na ktorých sa mohli pri jedle rozložiť ženy so svojimi deťmi. Keďže v prevažnej väčšine popisovaných rodín bola izba jedinou vykurovanou miestnosťou domu, dostatok voľného priestoru v nej si vynucovali aj viaceré domáce práce žien i mužov, ako je pradenie, tkanie, šitie, pletenie, strúhanie atď., ktoré sa vykonávali predovšetkým v zimnom období. Okrem toho rodina potrebovala priestrannejšiu miestnosť aj pre sporadické spoločenské udalosti (krstiny, svadba, hostina, atď.) výročné sviatky. V neposlednom rade v rodinách s rozvetvenejšou štruktúrou a vysokou početnosťou sa akútne pociťovala potreba priestoru, do ktorého bolo možné na prechodný čas izolovať od ostatných niektorých členov rodiny, napr. ženy v období pôrodu, starcov na smrteľnej posteli, vážne chorých atď.

Kvôli všetkým týmto početným a rozmanitým funkciám musela byť izba dostatočne priestraná a zariadená nanajvýš úsporne a prakticky. Preto okrem nevyhnutného vnútorného zariadenia — pece, stola a lavíc pozdĺž všetkých stien i okolo pece, nemohli byť v izbe rozložené aj posteľe. V týchto momentoch treba vidieť príčiny, prečo sa v uvádzaných rodinách spávanie globálne presunulo do iného priestoru.

Žiada sa ešte uviesť niekoľko poznámok, ktoré súvisia s diferencovaným spôsobom využívania komory.

Za okolností, keď komore pripadlo plniť novú funkciu, nemohla byť zároveň aj skladišťom obilia, potravín, odevu atď. Keďže tieto dve funkcie (spávanie a uskladňovanie) nemožno trvalejšie navzájom spájať, uvádzané príklady dosvedčujú, že v podobných situáciách sa dom rozrastá o ďalšiu, prípadne ďalšie komory, ktoré nahrádzajú stratu pôvodného skladištného priestoru. Rodiny, ktoré sú objektom tohto rozboru, boli nielen mnohočlennými domácnosťami, ale aj vlastníkmi hospodárstiev značného rozsahu. Neprekvapuje preto, že sa na ich usadlostiach vyskytoval väčší počet komôr s rozdielnou funkciou, ktorá bola špecifikovaná aj v označovaní — *spávacía komora* (s pendantom *komora na spávanie*), *hábová komora*, *obilná komora*, *komora na živnosť* (potraviny) a pod.

Teraz sa pokúsím zhrnúť poznatky o spôsobe bývania rozšírených rodín v niektorých obciach Hontu, ktorý sa výrazne diferencuje od spôsobu bývania individuálnych rodín.

Z predchádzajúceho rozboru vyplýva, že trojpriestorový komorový typ domu, s bežne rozšíreným pôdorysným členením a funkciou jednotlivých priestorov, teda forma domu, ktorá už bola vyššie charakterizovaná a súvisí s indivi-

duálnou formou rodiny takmer na celom Slovensku, bola v súvislosti s rozšírenou formou rodiny vo viacerých obciach skúmanej oblasti nahradená inou formou obydla.

Dispozičné riešenie obydla viacerých uvádzaných rodín (napr. Balkovcov, Kamasovcov, Rohoškovcov, Hraškovcov a iných) navonok akoby neporušovalo základné prvky trojpriestorového komorového typu domu. V oboch prípadoch ide v podstate o rovnaké radenie priestorov — izba, sieň, komora. Avšak čo ich typologicky navzájom odlišuje, je rozdielna funkcia tretieho priestoru. Kým v jednom prípade je komora využívaná predovšetkým ako skladište, v druhom prípade slúži rodine ako hlavný, teda základný priestor na spávanie. Ďalšia zhoda, ktorá vzbudzuje totožnosť týchto dvoch typov domu, je spoločný názov tretieho priestoru — komora, avšak nie je to zhoda úplná, pretože v súvislosti so zmenou funkcie komory bolo špecifikované aj jej označenie — prívlastkom *spávacia*.

O tom, že v súvislosti s rozšírenou formou rodiny vznikla a rozšírila sa v niektorých obciach Hontu adekvátne forma obydla, ktorá sa javí ako zvláštny typ domu, svedčia tieto skutočnosti:

1. izba stratila jednu zo základných funkcií tým, že prestala slúžiť rodine na spávanie;
2. pre potreby spávania vznikol v dome osobitný priestor, do ktorého sa uchyľujú všetci členovia rodiny;
3. keďže osobitný priestor na spávanie vznikol na mieste pôvodnej komory, dom sa rozšíril o ďalšiu, event. ďalšie komory, ktoré nahrádzajú stratu pôvodného skladišťa.

Z uvedených skutočností je zrejmé, že táto forma obydla mohla byť charakterizovaná ako zvláštny typ domu rozšírenej rodiny práve preto, že v tomto prípade nedochádza iba k modifikácii, ale k zásadnej a principiálnej zmene funkcie niektorých priestorov (izby a komory).³² Že tu nejde o modifikáciu (teda o dočasné riešenie stiesnených bytových pomerov čiastočným odbremením izby z jednej funkcie — spávania, využívaním iných miestností k tomuto účelu, avšak pri súčasnom zachovaní status quo určitého typu domu), svedčí nielen zmena označenia komory na tzv. *spávaciu komoru*, ale aj rozmery, ktoré sa zväčšili práve v dôsledku zmenenej funkcie tohto priestoru.

Pre ilustráciu ešte uvádzam, že v porovnaní s trojpriestorovým komorovým typom sa mi rozoberaná forma obydla rozšírených rodín z typologického hľadiska javí rovnako zvláštnou ako napr. tzv. *stalhaus*, teda trojpriestorový maštáľový typ domu. S tým rozdielom, že v jednom prípade slúži tretí priestor na spávanie a v druhom na ustajnenie dobytká.

Na všeobecnú rozšírenosť obydla, ktoré som charakterizoval ako zvláštny

³² Na túto črtu upozorňujem z toho dôvodu, pretože S. Švecová na základe rozboru materiálu z vlastných výskumov i publikovaných prác došla k poznatkom, s ktorými tento materiál v mnohom nekorešponduje. S. Švecová, *Eudové obydlie a rodinné formy na Slovensku*, c. p., 113—114.

typ domu rozšírených rodín, upozorňuje nielen výskyt tejto formy vo viacerých obciach, ale aj väčší počet zaznamenaných prípadov v rámci jednej dediny. Bez poznania konkrétneho materiálu by bolo samoučelné púšťať sa do otázok kvantitatívneho pomeru tejto formy vzhľadom k ostatným. Predbežne sa obmedzujem iba na upozornenie jej existencie a na základnú charakteristiku. Ak hovorím o všeobecnom rozšírení tejto formy obydľia, vzťahuje sa to, pochopiteľne, iba na uvádzané obce a primerane k rozšírenosti foriem rodiny, s ktorými tento typ domu súvisel.

Pri tejto príležitosti vynára sa ešte otázka historického ohraničenia vzniku, pretrvávania a zániku zvláštnej formy obydľia rozšírených rodín.

Najviac údajov možno poskytnúť k záverečnej fáze. Výskumy ukázali, že koncom 19. storočia sa takáto forma obydľia bežne stavala. Napr. Kamasovci postavili svoj dom v roku 1877, Sedmákovci v roku 1872, Krajčovci v roku 1880. Všetky tieto domy boli postavené so zámerom, že budú slúžiť za obydľie rozšírených rodín. Obdobnú situáciu možno predpokladať aj pri niektorých ďalších domoch, napr. u Vician-Miškovcov, Balkovcov, Matejkovcov, Hraškovcov, Rohoškovcov atď., o ktorých je isté, že vznikli pred rokom 1870. Datovanie sa zachovalo iba na jednom z nich, u Vician-Miškovcov (1837).

Pre poznanie pomerov na začiatku 19. storočia, prípadne na konci 18. storočia, budú potrebné osobitné výskumy, pretože na prelome týchto dvoch storočí dochádza v skúmanej oblasti k zmene stavebného materiálu (miesto zrubených domov nastupujú murované), čo v mnohom poznačilo aj celkový stavebný ráz domov. Napokon, pre toto obdobie nemáme konkrétnejšiu predstavu ani o existujúcich formách rodiny.

K tejto otázke chcem ešte poznamenať, že rodina Hraškovcov je zatiaľ jediným zaznamenaným prípadom, ktorý dokladá stavbu zvláštneho typu domu rozšírenej rodiny ešte aj v 20. storočí. Postavený bol v roku 1912. Vo všetkých ostatných prípadoch popisovaných rodín, nielenže sa po rozdelení rodiny takáto forma obydľia už nepostavila, ale v dôsledku nároku jednotlivých podieľníkov na reálnu časť majetku, vo väčšine prípadov sa porušovali prestavbou pri rezidenčnom osamostatňovaní sa rozdelených rodín aj existujúce obydľia tohto typu.

V skúmanej oblasti som zaznamenal aj ďalší, v poradí už tretí spôsob byvania rozšírených rodín, ktorý reprezentujú popisovaní Očenášovci v Jalšoviku.

Pri tomto spôsobe riešenia bytových problémov početnejších rodín nedoriešajú k vzniku osobitnej formy obydľia. Dom, ktorý obývajú takéto rodiny, sa z dispozičného hľadiska nelíši od domov, v akých žijú individuálne rodiny. V týchto prípadoch však dochádza k modifikácii funkcie niektorých jeho priestorov. Modifikácia súvisela predovšetkým s problémom spávania. Tým sa však pôvodná funkcia priestorov, ktoré prichádzali v tomto ohľade do úvahy, principiálne neporušovala. Napr. Očenášovci používali na spávanie aj prednú izbu. Najväčšia časť rodiny spávala v zadnej izbe. Keďže tieto dva priestory nemohli pojať na noc všetkých príslušníkov, v čase, keď sa rodina značne rozrástla (v poslednej fáze spoločného hospodárenia), syn Matúš začal so svojou rodinou používať na spávanie tzv. *chyšku*, ktorá do toho času slúžila iba ako remeselnícka

dielňa (Matúš popri hospodárstve aj obuvníčil) a túto funkciu nestratila ani potom. Z tých istých príčin ďalšie manželské páry Očenášovcov — Ondrej a Ďuro so svojimi rodinami, spávali v jednej z obilných komôr, v ktorej boli postele rozložené vedľa skríň na zbožie.

Takýto spôsob bývania rozšírených rodín máva spravidla iba prechodný charakter. Preto dočasné modifikovanie funkcie niektorých priestorov nemožno chápať z typologického hľadiska ako zvláštny domový typ.³³

Z á v e r

Materiál z niekoľkých obcí bývalej hontianskej stolice nasvedčuje, že v období od konca 19. storočia zhruba po druhú svetovú vojnu, bola rozšírená forma rodiny v tomto regióne bežným javom. V súvislosti s výskumom rozšírených rodín boli v oblasti Hontu zaznamenané tri základné formy bývania.

1. K jednému z riešení dochádza, keď rodina okrem domu v dedine vlastní aj dom na laznickej usadlosti. V letných mesiacoch, keď bola celé rodina sústredená na laze, v izbe spávali iba tí príslušníci, ktorých k tomuto priestoru pripúšťal pokročilý vek, narušený zdravotný stav alebo opatera malých detí. Všetci ostatní spávali vonku na povalách, v stodolách, senníkoch, maštaliach a pod. V zimnom období, keď utíchli poľnohospodárske práce, na laze zostávali iba muži, ktorí spávali v izbe a ženy s deťmi prechádzali do dediny, kde boli vhodnejšie podmienky pre niektoré domáce práce a dochádzku do školy.

Za takejto situácie, ktorá je pre lazovitú oblasť Hontu príznačná, prakticky nedochádzalo k stiesnenejším bytovým pomerom ani pri početnejších rozšírených rodinách. Preto obydlia rozšírených rodín pri takomto riešení bývania z hľadiska formy nepredstavujú v porovnaní s individuálnou rodinou zvláštny typ domu.

2. V prípadoch, keď sú všetci príslušníci početnejších rozšírených rodín odkázaní iba na jedinú rezidenčnú jednotku svojej hospodárskej usadlosti, bol zaznamenaný odlišný spôsob bývania tejto rodinnej formy. Keďže izba neposkytovala dostatok priestoru pre všetkých členov, časť rodiny, obyčajne mladé manželské páry, prechádzali spať do iného priestoru, najčastejšie do komory. Dochádzalo tým k čiastočnej modifikácii funkcie niektorých priestorov domu (izby a komory). Avšak tým, že išlo spravidla iba o dočasné riešenie, ktoré rozdelením rodiny strácalo na aktuálnosti a že parciálna modifikácia funkcie ďalšieho priestoru, ktorý sa začal využívať na spávanie, nevylučovala zároveň jeho pôvodné určenie (v prípade komory sa tento priestor okrem spávania aj naďalej využíval ako skladište obilia, potravín, odevu atď.), nemožno takéto riešenie bývania rozšírených rodín považovať za typologickú zmenu obydlia.

3. V niektorých obciach skúmanej oblasti bolo zaznamenané obydlie, ktoré

³³ Túto problematiku podrobne rozvádza S. Švecová a jej závery v súvislosti s touto modifikovanou formou bývania rozšírených rodín platia aj pre skúmanú oblasť. S. Švecová, *Eudové obydlie a rodinné formy na Slovensku*, c. p., 109 n.

predstavuje zvláštny typ domu rozšírených rodín. V týchto prípadoch sa izba prestala využívať na spávanie a pre tieto potreby vznikol v dome osobitný priestor, čím sa z hľadiska domovej dispozície a funkcie jednotlivých miestností porušili základné prvky trojpriestorového komorového typu domu. Zdá sa, že pri vzniku a všeobecnom rozšírení tejto zvláštnej formy obydľia rozšírených rodín, nerozhodovala iba neobvykle vysoká početnosť príslušníkov spoločnej domácnosti. Možno predpokladať, že determinujúcim momentom tohto typu domu bolo porušovanie princípu delenia rodiny v každej generácii, čo spôsobovalo, že základ nových rodinných jednotiek po segmentácii predstavoval z hľadiska štruktúry spravidla opäť rozšírenú formu. Z tohto aspektu mohla byť rozšírená rodina trvalejším zjavom určitých rodín a potom adekvátne forma obydľia, ktorá vznikla ako dôsledok špecifických potrieb rozšírenej formy rodiny. nestrácala na aktuálnosti ani po segmentácii rodiny.

Je pozoruhodné, že pri výskumoch bývania rozšírených rodín v Honte, nech ho riešili ktoroukoľvek uvádzanou formou, nebola ani v jednom prípade zaznamenaná tendencia separácie vo vnútri rodiny počas spoločného hospodárenia. Rozšírená forma rodiny bez ohľadu na jej štruktúru, predstavovala uzavretú hospodársko-spoločenskú jednotku, čo sa odrazilo aj v jej obydľí a spôsobe bývania.

WOHNSTÄTTEN DER ERWEITERTEN FAMILIEN IM HONT-GEBIET

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit befaßt sich mit der Problematik der Beziehungen zwischen den Familienformen und den Formen der Wohnstätten. An konkretem Material aus dem Gebiet des ehemaligen Komitates Hont (Umgebung der Stadt Krupina) wird die Wohnweise der erweiterten Familien (der sog. Großfamilien) analysiert.

Der erste Teil des Beitrages bringt ausschließlich Materialien. Es wird die strukturelle Zusammensetzung der Familie und die Wohnverhältnisse mehrerer erweiterter Familien beschrieben. Stets sind es Familien, die ihren Lebensunterhalt in der Landwirtschaft fanden. Ihrer zeitlichen Bestimmung nach beziehen sich die Beschreibungen grob gerechnet auf den Zeitraum vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zum zweiten Weltkrieg.

Im zweiten Teil des Beitrages wird das vorhin angeführte Material als Grundlage für eine Zusammenfassung allgemeinerer Beziehungen verwertet, die zwischen der Form der erweiterten Familie und ihrer Wohnweise, bzw. zwischen der Form ihrer Wohnstätten bestanden.

Unter dem Begriff *erweiterte Familie* (zum Unterschied von der *individuellen Familie*, die sich aus einem Ehepaar und seinen ledigen Kindern zusammensetzt) wird in diesem Beitrag jede Konglomeration mehrerer Ehepaare mit ihren Nachkommen verstanden, die miteinander durch Verwandtschaft, Besitz, gemeinsamen Wohnsitz und Verbrauch verbunden sind. Mit Rücksicht auf die Struktur, also auf die Zusammensetzung der Familie, und auf die Anzahl ihrer Mitglieder gelang es im untersuchten Gebiet mehrere Arten der erweiterten Familie abzugrenzen:

I. Den einfachsten Typus der erweiterten Familie stellte das sog. Einkindersystem dar, bei dem in jeder Generation nur ein Nachkomme vorhanden war. Bei den herrschenden Erbbräuchen, bei denen das Vermögen der früheren Generation erst nach dem Tode der

Eltern durch Vererbung in den Besitz der folgenden Generation übergang, kam eine Segmentation der erweiterten Familie dieser Art nicht in Frage. Das bedeutet, daß sich eine solche Familie, wenn die optimale Altersgrenze erreicht wurde, aus einem Ehepaar der Eltern, dem Ehepaar ihres Sohnes, dem Ehepaar ihres Enkels und dessen Nachkommen zusammensetzte. Die Gesamtzahl ihrer Glieder betrug nicht mehr als fünf bis sechs Personen.

II. Den zweiten Typus der erweiterten Familie bildeten solche Fälle, wenn bei einem höheren Populationsdurchschnitt alle männlichen Nachkommen auch nach ihrer Heirat mit den Eltern in einem gemeinsamen Haushalt wohnen blieben. Die Töchter zogen sofort nach ihrer Verheiratung in die Familie ihres Mannes. Das gemeinsame Wirtschaften der Eltern mit den Familien ihrer Söhne war durch den Erbusus bedingt, laut welchem der Familienbesitz erst nach dem Tode der Eltern aufgeteilt werden konnte. Infolgedessen erweiterte sich der Kreis solcher Familien neben dem Ehepaar der Eltern noch um mehrere Ehepaare ihrer Söhne, weiters um die Generation der Enkel und in Einzelfällen auch um die Ehepaare mancher Enkel. Die Zahl der Mitglieder solcher Großfamilien bewegte sich um fünfzehn und mehr. In diesen erweiterten Familien wurde der Familienbesitz in der Regel unmittelbar nach dem Tode der Eltern aufgeteilt. Durch die Segmentation entstanden individuelle Familien, die durch die Verheiratung ihrer Nachkommen abermals in die erweiterte Form der Familie übergingen.

III. Die Struktur dieses Familientyps behielt bis zu einer bestimmten Phase der Entwicklung die mit dem vorangehenden Typus II gemeinsamen Züge bei. Bei dieser Form der erweiterten Familie teilten jedoch die Ehepaare der Söhne mit ihren Nachkommen das gemeinsame Vermögen nach dem Tode der Eltern nicht auf, so daß im Komplex einer solchen Großfamilie die ungeteilten Brüder die älteste Generation darstellten. Zur Aufteilung des Familienbesitzes kam es gewöhnlich erst während der Heirat der Söhne der ungeteilten Brüder oder kurz danach, wodurch der Kreis solcher Großfamilien auch um Ehepaare von Vettern ersten Grades mit ihren Kindern erweitert wurde. Zu den Begleiterscheinungen der Segmentation einer erweiterten Familie dieses Typs gehörte, daß ihre einzelnen, selbständig gewordenen Zweige abermals eine erweiterte Familie darstellten.

IV. Bei diesem Typus der erweiterten Familie wurde zum erstenmal das Prinzip der Familienteilung in jeder Generation durchbrochen. Das bedeutete, daß sich die Familie, sobald sie die Struktur einer sog. Brüderfamilie (Typus III) erreicht hatte, bei Lebzeiten der ungeteilten Brüder, die in dieser Familie die älteste Generation darstellten, nicht zerteilte. In der Generation der ungeteilten Brüder wurde also keine Segmentation durchgeführt, diese fand erst in der Generation ihrer Nachkommen statt. Dies hatte zur Folge, daß in der Struktur einer solchen Familie auch Ehepaare von Vettern zweiten Grades mit ihren Kindern vorkamen und daß die Zahl der Mitglieder in diesen Familien bis auf dreißig und mehr Menschen in einem gemeinsamen Haushalt ansteigen konnte. Nach der Aufteilung einer solchen Familie bildete die Basis der einzelnen, selbständig gewordenen Zweige was ihre Struktur anbetraf eine Form der erweiterten Familie, die als Typ III klassifiziert werden kann.

Diesem IV. Typus der erweiterten Familie kann man auch jene Fälle zuordnen, bei denen der gemeinsame Besitz sogar während mehrerer aufeinander folgenden Generationen nicht aufgeteilt wurde.

Während des ununterbrochenen Prozesses der gegenseitigen Durchdringung beider Formen der Familie war das quantitative Verhältnis der erweiterten zur individuellen Familie fast ausgeglichen. Es ist begreiflich, daß auch bei einem verhältnismäßig häufigen Vorkommen der erweiterten Familie, sei es nun im Rahmen eines Dorfes oder eines größeren Gebietes, nur ein unbedeutender Teil dieser Familien eine Mitgliederzahl von etwa zwanzig Menschen in einem gemeinsamen Haushalt erreichte. Ein noch geringerer Teil dieser Familien durchbrach das Prinzip der Teilung in jeder Generation, was zu einem Anwachsen der Familie bis über zwanzig, ja in einzelnen Fällen bis über dreißig Mitglieder führen konnte.

Im Zusammenhang mit der Erforschung der erweiterten Familienform wurden im Hont-Gebiet drei grundlegende Formen des Wohnens aufgezeichnet.

1. Außer ihrer Behausung im Dorf besaß die Familie auch ein Haus in einem der Weiler auf den Bergwiesen. In den Sommermonaten, wenn sich die ganze Familie in der Weilersiedlung aufhielt, schliefen nur diejenigen Familienangehörigen in der Stube des Hauses im Dorf, die durch ihr hohes Alter, durch ihren schlechten Gesundheitszustand an das Dorf gebunden waren oder die kleine Kinder hüten mußten. Alle anderen Glieder der Familie schliefen in der Behausung auf den Bergwiesen, meist auf dem Dachboden, in der Scheune, im Heuschuppen, im Stall u. ä. Zur Winterszeit hingegen, wenn die landwirtschaftlichen Arbeiten aussetzten, blieben nur die Männer in der Einödsiedlung und schliefen in der Stube des dortigen Hauses. Die Frauen kamen mit den Kindern ins Dorf zurück, weil hier bessere Bedingungen für manche häusliche Arbeiten vorhanden waren und weil die Kinder zur Schule gehen mußten. Unter diesen Bedingungen, die für die Streusiedlungen im Hont-Gebiet charakteristisch sind, konnten die Wohnungen praktisch niemals zu eng werden, selbst bei zahlreicheren erweiterten Familien nicht. Deshalb stellen die Behausungen der erweiterten Familien bei dieser Wohnweise auch hinsichtlich ihrer Form im Vergleich zu den Wohnungen individueller Familien weder einen besonderen Typus des Hauses, noch eine abweichende Form der Wohnweise dar.

2. In jenen Fällen, wo alle Angehörigen einer zahlreicheren erweiterten Familie auf eine einzige Wohnungseinheit in ihrem Anwesen angewiesen waren, konnte eine von der Regel abweichende Art des Wohnens dieser Familie verzeichnet werden. Da die Stube nicht so geräumig war, daß alle Glieder der Familie hier hätten schlafen können, schlief ein Teil der Familie, gewöhnlich die jungen Ehepaare, in einem anderen Raum des Wohnhauses, am häufigsten in der Kammer. Dadurch trat eine teilweise Modifikation in der Funktion mancher Räume des Hauses (der Stube und der Kammer) ein. Weil es sich aber in der Regel nur um eine zeitweilige Lösung handelte, die nach der Teilung der Familie an Aktualität verlor, und da die teilweise Modifikation in der Funktion des weiteren Raumes, den man als Schlafstätte zu benützen begann, seine frühere Bestimmung nicht aufhob, kann man eine solche Lösung der Wohnweise erweiterter Familien nicht gleichzeitig auch für eine typologische Veränderung der Wohnstätte halten. Die Kammer wurde nämlich nicht nur als Schlafstätte benützt, sondern diente nebenbei auch als Magazin für Getreide, Lebensmittel, Kleidung usw.

3. In manchen Gemeinden des untersuchten Gebietes kamen jedoch auch solche Wohnstätten vor, die einen speziellen Typ des Hauses der erweiterten Familie darstellen. Dies beweisen folgende Tatsachen:

a) Die Stube hat eine ihrer grundlegenden Funktionen eingebüßt, weil sie aufhörte der Familie als Schlafräum zu dienen. Bei den im Hont-Gebiet üblichen Ausmaßen der Stube (5×5 m oder 6×6 m) war es in Familien, bei denen sich die Anzahl der Ehepaare von fünf bis zwölf bewegte und die Gesamtzahl der Familienmitglieder von 16 bis zu 34 Personen betrug, praktisch unmöglich in der Stube eine genügende Anzahl von Betten aufzustellen. Abgesehen von diesem praktischen Hindernis wäre es durch das Vorhandensein so vieler Betten in der Stube unmöglich geworden sie zu weiteren Zwecken zu benützen, die sie im Leben der Familie zu erfüllen hatte: zum gemeinsamen Einnehmen der Mahlzeiten, zur Verrichtung verschiedener Hausarbeiten so der Männer, wie der Frauen, als Schauplatz der gesellschaftlichen Ereignisse und der Familienfeste u. ä. Wegen des Raummangels hätte man auch die Frauen bei der Entbindung und in der ersten Zeit nach der Geburt des Kindes, die Kranken und Alten auf dem Totenbett nicht von den übrigen Mitgliedern der Familie isolieren können.

b) Deshalb entwickelte sich in den Häusern erweiterter Familien ein besonderer, ziemlich geräumiger Raum als Schlafstätte, in den sich alle Glieder der Familie zur Nachtruhe zurückzogen.

c) Da dieser separate Schlafräum an die Stelle der ursprünglichen Kammer trat, wurde das Haus um eine, eventuell auch um mehrere Kammern erweitert, die den ursprünglichen Lagerraum ersetzen mußten.

Es scheint, daß bei der Entstehung und Ausbreitung dieser besonderen Form der Wohnstätte erweiterter Familien die ungewöhnlich hohe Anzahl der Familienmitglieder ausschlaggebend war. Als weiteres entscheidendes Moment kann man die Durchbrechung des Prinzips der Aufteilung der Familie in jeder Generation bezeichnen, was zur Folge hatte, daß die Basis der neuen Familieneinheiten nach der Segmentation bezüglich ihrer Struktur in der Regel abermals erweiterte Familien darstellten. Von diesem Standpunkt aus betrachtet konnte die erweiterte Familie eine dauerhaftere Form bestimmter Familientypen repräsentieren und die adäquate Form ihrer Behausung, die sich als Folge der spezifischen Bedürfnisse einer solchen erweiterten Familie entwickelte, verlor auch nach der Segmentation nichts von ihrer Aktualität.

Beachtenswert ist, daß bei der Erforschung der Wohnweise der erweiterten Familien im Hont-Gebiet in keinem einzigen Fall Tendenzen einer Separation im Innern der Familie während der Epoche des gemeinsamen Wirtschaftens verzeichnet werden konnten. Dies trifft bei allen Typen der erweiterten Familien zu, gleich mittels welcher von den hier angeführten Formen der Wohnweise sie ihr Wohnungsproblem lösten. Ohne Rücksicht auf ihre Struktur stellte also die erweiterte Form der Familie eine geschlossene wirtschaftlich-gesellschaftliche Einheit dar, was sich auch in ihrer Wohnstätte und in ihrer Wohnweise widerspiegelte.

Illustrationen: Abb. 1. Familie Vician-Miško in Litava vor dem Jahre 1919. Abb. 2. Haus der Familie Vician-Miško in Litava. Abb. 3. Inneneinrichtung des Hauses Vician-Miško in Litava. Abb. 4. Feuerstätte in der schwarzen Küche des Hauses der Familie Vician-Miško in Litava. Abb. 5. Der Herd im Hause der Familie Vician-Miško in Litava. Abb. 6. Teilansicht der Gemeinde Litava. Abb. 7. Familie Balko in Litava vor dem Jahre 1912. Abb. 8, 9. Haus der Familie Balko in Litava. Abb. 10. Inneneinrichtung des Hauses der Familie Balko in Litava. Abb. 11. Das Haus der Familie Balko in Litava nach seiner Aufteilung in drei selbständige Wohnungen. Abb. 12. Familie Kamas in Litava vor dem Jahre 1926. Abb. 13. Haus der Familie Kamas in Litava. Abb. 15. Haus der Familie Hraško in Trpín. Abb. 16. Familie Hraško in Trpín vor 1912. Abb. 17. Haus der Familie Hraško in Trpín. Abb. 18. Familie Rohoško in Trpín vor dem Jahre 1922. Abb. 19. Haus der Familie Rohoško in Trpín. Abb. 20. Haus der Familie Rohoško in Trpín, derzeitiger Stand. Abb. 21. Hinterseite des Hauses der Familie Rohoško, die in ihrem ursprünglichen Zustand erhalten blieb. Abb. 22. Familie Matejka in Horné Mladonice vor dem Jahre 1889. Abb. 23. Familie Matejka in Horné Mladonice vor dem Jahre 1914. Abb. 24. Familie Sedmák in Bzovík vor dem Jahre 1892. Abb. 25. Haus der Familie Sedmák in Bzovík. Abb. 26. Familie Sedmák in Bzovík vor dem Jahre 1939. Abb. 27. Haus der Familie Sedmák in Trpín. Rekonstruktion aus dem Jahre 1920. Abb. 28. Familie Krajčí in Senohrad vor dem Jahre 1921. Abb. 29. Haus der Familie Krajčí in Senohrad. Rekonstruktion aus dem Jahre 1920. Abb. 30. Familie Krajčí in Senohrad vor dem Jahre 1958. Abb. 31. Familie Očenáš in Jalšovník. Abb. 32. Haus der Familie Očenáš in Jalšovník. Abb. 33. Familie Očenáš in Jalšovník. Eltern und Kinder mit ihren Familien. Photographie um das Jahr 1935. Abb. 34. Familie Stacho in Hrušov vor dem Jahre 1936. Abb. 35. Familie Mihálik in Hrušov vor dem Jahre 1937. Abb. 36. Bäuerliches Anwesen im Bergland der Familie Mihálik in Hrušov. Rekonstruktion aus dem Jahre 1937.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XVII, 1969, № 1

Издаётся четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера Носальова

Адрес редакции Братислава, Кlemensova 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XVII, 1969, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Dr. Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XVII, 1969, No. 1.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Dr. Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XVII, 1969, No. 1. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Dr. Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XVII, 1969, číslo 1. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárík, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramárík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, doc. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Ladislava Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.